

Speciální číslo s příspěvky z konference
Válka v ekonomicko-filosofických souvislostech

Special issue with contributions from the conference
War in Economic and Philosophical Contexts

Role federální vlády ve válečné ekonomice Spojených států amerických během druhé světové války

*THE ROLE OF FEDERAL GOVERNMENT IN THE UNITED STATES WAR ECONOMY DURING
WORLD WAR II*

Zdenka Johnson¹

Abstrakt: Řízení válečné ekonomiky během druhé světové války přinášelo americké federální vládě mnoho zásadních výzev. Klíčovým nástrojem pro zvládnutí tohoto nelehkého úkolu byla fiskální politika. V této převratné době došlo k etablování mnoha nových prvků v americké ekonomice i fiskální politice. Některé z nich jsou patrné dodnes. Cílem této studie je analyzovat a kriticky zhodnotit hlavní trendy ve vývoji válečné ekonomiky a fiskální politiky USA během druhé světové války. Dílčí výzkumné otázky se týkají role federální vlády během strukturálních změn v hospodářství či významu vlády v hospodářském růstu v kontextu dalších výdajových složek hrubého národního produktu. V rámci fiskální politiky je zkoumána struktura výdajové stránky federálního rozpočtu s ohledem na dominanci válečných (obránných) výdajů, rozložení daňové zátěže mezi ekonomické subjekty a přímé a nepřímé daně či způsobů financování zvýšených vládních výdajů. Na základě metody dekompozice růstu hrubého národního produktu a analýzy časových řad lze tvrdit, že logicky docházelo k vytlačování spotřeby domácností a investic firem vládními spotřebními výdaji. Pochopitelně tento závěr platí i pro výsledky strukturální analýzy hrubého národního produktu. Regulatorní role federální vlády tedy byla na mnoha dílčích trzích zcela zásadní. Co se týče fiskální politiky, válečné výdaje významně dominovaly výdajové stránce federálního rozpočtu. V části neválečných výdajů se nejvíce prosadily kapitoly obchod a doprava a mezinárodní záležitosti a finance. Na příjmové straně rozpočtu se výrazně zvyšovaly přímé progresivní individuální daně, mírněji pak korporátní daně. Prohlubující se fiskální deficit byl financován z více jak poloviny nedluhově, tj. vyšším daňovým výběrem, z menší části pak kumulací dluhu.

¹ Katedra hospodářských dějin, Národohospodářská fakulta, Vysoká škola ekonomická v Praze, náměstí Winstona Churchilla, 130 67 Praha 3, e-mail: zdenka.johnson@vse.cz.

Tato studie vznikla jako příspěvek pro vědeckou konferenci s názvem Válka v ekonomicko-filosofických souvislostech, konanou dne 2. června 2022 na Vysoké škole ekonomické v Praze.

Realizace konference byla podpořena IGA VŠE, grantem IG502012, číslo projektu: 25/2022.

Klíčová slova: válečná ekonomika, federální rozpočet, strukturální analýza, daňová kvóta, zadlužení, efekt vytěšňování, dekompozice hospodářského růstu.

Abstract: Managing the war economy during World War II presented many fundamental challenges to the U.S. Federal government. Fiscal policy was a key tool for completing this daunting task. This revolutionary time saw the establishment of many new elements in the American economy and fiscal policy; some have not been removed since. The aim of this study is to analyze and critically evaluate major trends in the development of the war economy and fiscal policy in the United States during World War II. The sub-research questions concern the role of the Federal government during structural changes in the economy as well as the importance of government in economic growth in the context of other GNP spending components. In fiscal policy, the structure of the expenditure side of the Federal budget is examined with respect to the dominance of war (defense) spending; the distribution of the tax burden among economic agents and direct and indirect taxes; or the methods of financing increased government spending. Based on the GNP growth decomposition method and time series analysis, we argue that there was a strong crowding-out effect of household consumption and business investment by government spending. Naturally, this conclusion also applies to the results of the structural analysis of GNP. Hence, the regulatory role of the Federal government was quite crucial in many submarkets. In terms of fiscal policy, war spending significantly dominated the expenditure side of the Federal budget. In war-unrelated spending, chapters like trade and transportation and international affairs and finance had the most prominence. On the revenue side of the budget, direct progressive taxes on individuals increased significantly, as did taxes on corporations. The deepening fiscal deficit was financed primarily by higher tax collection and to a lesser extent by debt accumulation and monetization.

Keywords: war economy, Federal government budget, structural analysis, tax quota, indebtedness, crowding-out effect, economic growth decomposition.

1 Úvod

Ke konci 30. let, kdy se americká ekonomika stále potýkala s některými dopady Velké hospodářské krize propukla v Evropě druhá světová válka. Ta do jisté míry změnila, avšak zároveň i potvrdila tehdejší hospodářské směřování Spojených států amerických. Významný trend v hospodářské politice nastavený po roce 1933 v souvislosti s protikrizovými opatřeními New Dealu, které lze obecně označit za větší vládní intervencionismus, nabral na síle. Hlavní, ačkoliv nikoli jediný významný, nástroj dirigismu federální vlády představovala fiskální politika. V rámci této politiky vláda prezidenta Franklina Delano Roosevelta nastavovala směr a mantinely hospodářského vývoje. Zejména po vstupu Spojených států amerických do druhé světové války v prosinci 1941 se správné nastavení růstu a struktury federálních výdajů na obranu a mimo ni či otázka míry zdanění různých hospodářských subjektů staly klíčovými.

Cílem této studie je analyzovat a kriticky zhodnotit hlavní trendy ve vývoji válečné ekonomiky s důrazem na roli federální vlády a fiskální politiky USA během druhé světové války. Dílčí výzkumné otázky byly zformulovány takto: jaké hlavní strukturální změny federální vláda iniciovala v souvislosti s druhou světovou válkou? Jak významné byly federální spotřební výdaje pro hospodářský růst země? Jaký charakter mělo rostoucí zdanění ekonomických subjektů – z pohledu příjmů federálního rozpočtu převažovaly daňové příjmy individuální nebo korporátní? Jak se vyvíjel podíl přímých nebo nepřímých daní? Jak zásadně ve struktuře federálního rozpočtu dominovaly válečné (obrné) výdaje? Jaká byla struktura financování zvýšených vládních výdajů, resp. jak zásadně se federální vláda zadlužovala, zatěžovala ekonomiku daněmi a dluh monetizovala?

Jestliže Velká hospodářská krize je jednou z ekonomicky nejdůležitějších událostí dějin Spojených států amerických ve 20. století, pak mohutná mobilizace v přípravách na druhou světovou válku a během ní je jí jistě také. Přesto, Velké depresi bylo a je věnováno nesrovnatelně mnohem více prostoru na akademické půdě než válečné ekonomice v letech 1939–1945. Mezi několik autorů, kteří se specializují na výzkum této oblasti, patří například Hugh Rockoff, který se mnohem častěji věnuje procesům a regulacím v reálné ekonomice. Velmi diskutované a revoluční příspěvky do debaty o fungování amerického válečného hospodářství představil Robert Higgs, který upozornil na mnohé neefektivity a negativní dopady silné role vlády. V neposlední řadě lze zmínit práce Bruce Janssona specializujícího se na sociální pozadí ekonomických procesů ve Spojených státech amerických, mimo jiné i v době války. Žádný z těchto autorů ale komplexně nerozebírá fiskální politiku americké federální vlády optikou jejích příjmů a výdajů a v souvislosti s její nezastupitelnou rolí v hospodářství během druhé světové války.

2 Válečné hospodářství a role federální vlády²

Některá opatření ze protikrizové politiky New Dealu 30. let byla ve světle nových cílů přinášejících druhou světovou válkou modifikována či zcela ztratila svůj význam. Jednalo se například o různé programy veřejných prací či podpory zemědělské a průmyslové produkce.³ Naproti tomu mnohé jiné programy například výroba elektrické energie či programy s obranným potenciálem byly o to více podporovány. Ekonomika válečného typu přinášela v oblasti nejen fiskální, ale i měnové a zahraničně-obchodní politiky nové výzvy, na něž bylo třeba reagovat s dostatečnou rychlostí a razancí bez ohledu na předcházející vývoj.

Válečná ekonomika obecně funguje na jiných zákonitostech než ekonomika v době míru. Například role státu v hospodářství je díky centralizaci rozhodování mnohem větší, do jisté míry se jedná o řízenou ekonomiku (*command economy*), v níž je svobodné rozhodování spotřebitelů, výrobců, investorů atp. limitováno regulacemi ze strany vlády. Tyto regulace se týkají i mnoha cen – cen statků, služeb, práce či kapitálu. Hospodářství se strukturálně mění s tím, jak jsou státem podporována odvětví důležitá pro vedení války (odvětví vyrábějící průmyslové zboží vojenského charakteru), naopak odvětví produkující spotřební statky jsou utlumována. Také peněžní ekonomika doznává změn, vláda se stává důležitým poptávajícím na trhu s volnými peněžními prostředky, úroková míra je s ohledem na strategicky vykládané investice a výhodnost vládních dluhopisů pro stát udržována spíše na nižší úrovni. Omezení měnové politiky, například ve formě zlatého standardu, jsou opouštěna ve prospěch měnové expanze. Původní zahraničně-obchodní vztahy jsou zpravidla deformovány a zpřetrhány válečným konfliktem, kdy se zintenzivňuje obchod se spojeneckými zeměmi nebo přerušuje obchod s nepřátelskými státy.

Ještě před začátkem válečného konfliktu v Evropě, se Spojené státy americké dokázaly vypořádat s mnohými důsledky Velké hospodářské krize. Stále však ekonomiku trápily například relativně velké nevyužité průmyslové kapacity a s tím částečně spojená dvojiciferná

² Za sledované období je považováno období let 1939–1945. Pokud není uvedeno jinak, číselné údaje vycházejí z vlastních výpočtů na základě údajů z U.S. BUREAU OF THE CENSUS: Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part I, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1975, s. 135, 199, 221, 229, 230; U.S. BUREAU OF THE CENSUS: Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part II, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1975, s. 667.

³ Více k hospodářskému vývoji a fiskální politice Spojených států amerických 30. let lze nalézt například v JOHNSON, Z.: Hospodářská politika Spojených států amerických a Německa 1933-1939. Praha, Oeconomica, 2017.

míra nezaměstnanosti. V letech 1937–1938 se navíc udála krátká, avšak poměrně hluboká, hospodářská krize zaviněná restriktivnější fiskální a měnovou politikou. Avšak již v roce 1939 se podařilo dosáhnout úrovně hrubého národního produktu před deseti lety, tedy v době největší prosperity 20. let. Až do roku 1944, resp. 1945, americká ekonomika rostla meziročním tempem ve stálých cenách vyšším než 9 % každým rokem. Nejvyšších hodnot bylo dosaženo v roce 1941 (16,1 %) a 1943 (13,2 %). Vrcholu hospodářského rozmachu bylo dosaženo v roce 1944, kdy hrubý národní produkt (HNP) ve stálých cenách roku 1958 činil 361,3 mld. dolarů, tedy byl o cca 1,7krát větší než v roce 1939 (viz tabulka č. 1). Vysoký hospodářský růst s sebou přinesl mimo jiné vyřešení výše uvedených problémů nedostatečně využitých produkčních kapacit a trhu práce. Konverze válečné ekonomiky na mírovou se promítla do hospodářského výsledku již v roce 1945, kdy Spojené státy americké vykázaly záporný růst ve výši téměř 2 %.⁴

Ačkoli uvedené údaje o hospodářské expanzi jsou ohromující, je třeba upozornit, že velká část hospodářského růstu byla tažena výrobou válečného materiálu a vybavení, které mělo svůj jediný účel, a to vyhrát válku, nikoli vytvářet hodnotu ve formě zboží a služeb, které uspokojují potřeby ekonomických subjektů.⁵ Pro zjednodušení přístupu a vzhledem k hlavním cílům této práce je dále uvažováno o HNP jako celku bez nuceného oddělování jeho „válečné složky“. Přesto je třeba mít na paměti, že tato složka byla velmi důležitá při tvorbě národního produktu. To bylo pravdou zejména po roce 1942, kdy byly soukromé spotřební a investiční výdaje systematicky regulovány a tlumeny.

2.1 Závislost hospodářského růstu na spotřebě federální vlády v době války

Z hlediska standardního rozdělení hrubého národního produktu dle výdajové metody lze říci, že se podíl spotřeby domácností na produktu postupně snižoval, a to ze 73,8 % v roce 1939 na 56,5 % v roce 1945 (51,5 % v roce 1944). Tento vývoj byl logický s ohledem na reálné možnosti americké ekonomiky, kdy velikost i struktura spotřeby domácností musely být postupně řízeny. Přesto se však spotřeba amerických domácností se ve sledovaném období vyvíjela v průměru příznivě, a to i přes pozdější racionalizační opatření a nedostatek spotřebního zboží. Vstup Spojených států amerických do druhé světové války se na ní nejprve projevil negativně, když v roce 1942 spotřeba meziročně dočasně poklesla (viz tabulka č. 1). Nicméně v celém období rostla o 3,6 %, s nejvyšší hodnotou v posledním roce války 1945 (6,8 %). Američanům se podařilo poprvé vyrovnat svoji úroveň spotřeby z období před Velkou hospodářskou krizí již v roce 1938 a i přes racionalizaci spotřeby v době války Američané spotřebovávali o jednu čtvrtinu více než v roce 1939. Ani spotřeba na hlavu nikdy neklesla pod úroveň roku 1939.⁶

⁴ Přechod na mírovou ekonomiku je datován zhruba od poloviny roku 1945 do poloviny roku 1947. HIGGS, R.: From Central Planning to the Market: The American Transition, 1945–1947. *Journal of Economic History*, 1999, Vol. 59, No. 3 (September 1999), pp. 600–623, s. 617.

⁵ Při uplatnění tohoto přístupu, tedy vyloučení válečné produkce z HNP, lze dojít k závěru, že mezi lety 1941 a 1944 HNP v reálném vyjádření dokonce klesal. Diskusi k této problematice lze nalézt ve studii ekonoma rakouské školy Roberta Higgse. HIGGS, R.: Wartime Prosperity? A Reassessment of the U.S. Economy in the 1940s. *Journal of Economic History*, 1992, Vol. 52, No. 1 (March 1992), pp. 41–60, s. 44–49. Případně také v ROCKOFF, H.: The United States: From Ploughshares to Swords. In: HARRISON, M. (ed.): *The Economics of World War II: Six Great Powers in International Comparison*, s. 107–115, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, s. 84–87.

⁶ Diskuse nad problematikou skutečné úrovně spotřeby během druhé světové války je například v ROCKOFF: *The United States: From Ploughshares to Swords*, s. 90–94; HIGGS: *Wartime Prosperity? A Reassessment of the U.S. Economy in the 1940s*, s. 49–53.

Tabulka č. 1: Vybrané makroekonomické ukazatele 1939–1945

	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Hrubý národní produkt (1939=100, s. c. roku 1958)	100,0	108,5	125,9	142,2	161,0	172,5	169,6
Spotřební výdaje domácností (1939=100, s. c. roku 1958)	100,0	105,1	111,6	108,9	111,9	115,7	123,5
Hrubé investiční výdaje firem (1939=100, s. c. roku 1958)	100,0	133,6	168,4	86,6	51,4	56,7	79,4
Spotřební výdaje vlády (1939=100, s. c. roku 1958)	100,0	103,4	159,9	332,7	467,0	516,2	444,3
Průmyslová produkce (1939=100, s. c. roku 1958)	100,0	107,2	115,9	120,3	126,1	124,6	118,8
Míra nezaměstnanosti (v %)	17,2	14,6	9,9	4,7	1,9	1,2	1,9
Reálné mzdy (1939=100, s. c. roku 1914)	100,0	107,9	123,2	146,6	170,2	184,4	183,7
Spotřebitelské ceny (1939=100)	100,0	101,0	106,0	117,3	124,5	126,7	129,6
Velkoobchodní ceny (1939=100)	100,0	101,8	113,3	127,9	133,9	134,7	137,2

Pozn.: Míra nezaměstnanosti je vypočítána v podílu na pracovní síle starší 14 let. Původní index průmyslové produkce byl spočítán Federal Reserve Board.

Pramen: vlastní výpočty na základě údajů z U.S. BUREAU OF THE CENSUS: Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part I, s. 135, 199, 221, 229, 230; U.S. BUREAU OF THE CENSUS: Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part II, s. 667, vlastní úprava.

Zavedení přidělového systému v květnu 1942 začalo postupně měnit velikost a strukturu spotřeby amerických domácností. Zboží, které bylo určeno na spotřebu (potraviny, obuv, ošacení), přestávalo mít svoji původní kvalitu a rozmohl se tzv. *forced uptrading*, tedy vytlačování levnějších produktů dražšími, které však automaticky nemusely mít vyšší kvalitu.⁷ Tím pádem i nákupy zboží se staly relativně nákladnějšími. Dalším typickým rysem bylo odkládání spotřeby do budoucna. Například nákup kovových domácích spotřebičů nebo automobilů byl během války legálně prakticky nemožný z důvodu přeorientace výroby, a tak Američané odkládali jejich nákupy na později.⁸ Totéž platilo i pro stavby a opravy domů. Na druhou stranu firmy čerpaly své zásoby a byly dočasně schopny v některých segmentech trhu poptávku uspokojit. Samozřejmě stejně jako v jiných zemích fungoval černý trh. Ten byl čím dál významnější ke konci války s tím, jak se některé zboží stávalo nedostatkovým na běžném

⁷ Dobovou analýzu vývoje životních a spotřebitelských podmínek Američanů z různých úhlů pohledu zpracovala WILLIAMS, F. M.: *The Standard of Living in Wartime*. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1943, Vol. 229, *The American Family in World War II* (September 1943), pp. 117–127. Případně v novější WITKOWSKI, T. H.: *The American Consumer Home Front During World War II*. *Advances in Consumer Research*, 1998, Vol. 25, Issue 1, pp. 568–573.

⁸ K poválečnému boomu ve spotřebě domácností viz HIGGS: *From Central Planning to the Market: The American Transition, 1945–1947*, s. 607–609.

trhu. Typicky se jednalo o maso nebo pneumatiky, které se staly jednou z prvních položek racionalizace v roce 1942. Ke konci války existovalo třináct přidělových programů pokrývajících spotřebu benzínu, cukru, kávy, rostlinných tuků, červeného masa nebo obuvi. Přesto však přidělový systém nebyl tak omezující jako například ve Velké Británii.⁹

Stejně jako i u spotřeby domácností i podíl soukromých hrubých investic na HNP se v době války snižoval, a to de facto na polovinu z necelých 10 % na 5,5 % v roce 1945 (3,9 % v roce 1944). Hrubé investice soukromých firem vykazovaly volatilní vývoj (viz tabulka č. 1). Nejdříve až do roku 1941 mohutně rostly každým rokem, v následujících dvou letech se situace obrátila. Projevilo se totiž vytěsňování soukromých investic veřejnými. Investice soukromých firem se v roce 1939 propadly na zhruba polovinu svého objemu ve stálých cenách. V roce 1944 a 1945 již opětovně rostly. V průměru hrubé soukromé investice rostly o více jak 9 % meziročně ve sledovaném období. A to i přesto, že došlo k redukci zásob, které byly mezi lety 1943–1945 čerpány. Pokud by byla uvažována pouze hrubá tvorba fixního kapitálu, tento ukazatel do jisté míry kopíroval vývoj širšího ukazatele investic, avšak vykazoval nižší volatilitu ústící v průměrný růst o necelých 7 % meziročně každým rokem. Ani hrubým investičním výdajům, ani hrubé tvorbě fixního kapitálu se však v roce 1945 nepodařilo přiblížit se svému objemu z roku 1939.¹⁰

Naprosto logicky se příprava na válku čím dál více ukazovala v objemu vládních výdajů na konečnou spotřebu, tak i v jejich významu pro hospodářský vývoj. Ve sledovaném období se spotřeba vlády čím dál více podílela na HNP, a to z 14,7 % v roce 1939 na 38,8 % v roce 1945 (45,9 % v roce 1944). Tomu odpovídal i její prudký růst během první poloviny 40. let, v průběhu války se výdaje na konečnou spotřebu vlády více jak zečtyřnásobily (viz tabulka č. 1). V průměru se spotřeba vlády zvyšovala o necelou třetinu každým rokem. Netřeba zdůrazňovat, že lví podíl na tom měla federální vláda. Největších nárůstů bylo dosaženo v letech 1941 a 1942. Poté se již růst spotřeby vlády pozvolna redukoval, až se ukázal její absolutní pokles v roce 1945. Ten byl logickým výsledkem ukončení války a racionalizace spotřebních výdajů vlády.

Při zaměření se pouze na federální vládu je situace dramatičtější. Mezi lety 1939–1945 se spotřeba federální vlády zvyšovala v průměru každým rokem o více jak polovinu. Ačkoli ještě v roce 1939 ve stálých cenách vládní výdaje klesaly o 6 %, v letech 1941 a 1942 se kumulativně zvýšily o 315 %. Nicméně v roce 1944 se tempo růstu spotřeby federální vlády prudce snížilo, což předznamenávalo postupnou racionalizaci federálních výdajů. V posledním roce války dokonce spotřeba federální vlády klesla o více jak 15 %. Při srovnání hlavních složek domácí poptávky je patrné, že výdaje na konečnou spotřebu domácností a hrubé investiční výdaje firem se i přes jednoroční propady vyvíjely pozitivně, avšak v žádném případě v jednotlivých letech, ani v průměru nepřekonaly prudké růsty ve spotřebě (federální) vlády. Tím pádem lze učinit závěr, že spotřební výdaje vlády se rychle navyšovaly na úkor pomalejšího růstu, resp. propadu soukromých spotřebních a investičních výdajů.

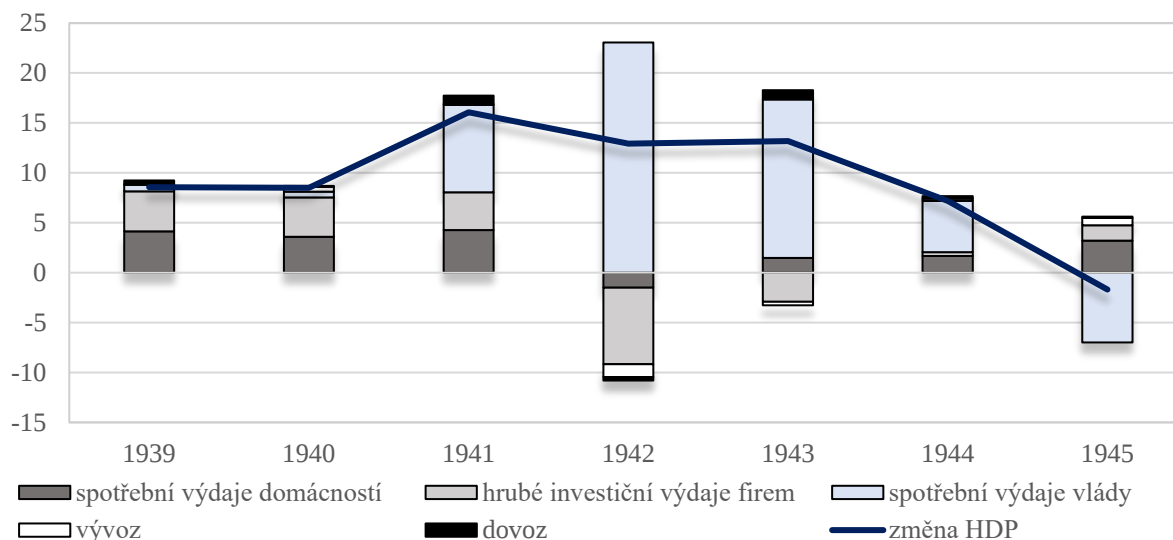
⁹ GORDON, J. S.: *The Empire of Wealth: The Epic of History of American Economic Power*. New York, HarperCollins Publishers, 2004, s. 357.

Ke zvoleným nástrojům racionalizace spotřeby domácností viz SMILEY, G.: *The American Economy in the Twentieth Century*. Cincinnati, South Western Publishing, 1994, s. 194–197.

¹⁰ Stručný přehled nárůstu soukromých investičních výdajů po válce poskytuje například HIGGS: *From Central Planning to the Market: The American Transition, 1945–1947*, s. 609–611.

K očekávanému, avšak zajímavému vývoji došlo i ve struktuře příspěvků tempa růstu HNP (viz graf č. 1).¹¹ K jeho růstu ve sledovaném období nejvíce přispívala velmi rychle expandující spotřeba vlády (6,7 p. b. v průměru, v případě pouze federální vlády to bylo ještě o 0,2 p. b. více). Na základě jednoduché analýzy pomocí metody dekompozice tempa růstu HNP a faktického překonání zbývajících dopadů velké hospodářské krize nemůže být sporu o pozitivním významu fiskální politiky pro hospodářský vývoj.¹² Důležitým tahounem růstu byly i spotřební výdaje domácností (2,4 p. b.). Hrubá tvorba fixního kapitálu přispěla pouze 0,2 p. b. (hrubé soukromé investiční výdaje vykázaly příspěvek ve výši 1,2 p. b.).

Graf č. 1: Růst hrubého národního produktu (% , meziročně, s. c. r. 1958) a příspěvky jeho výdajových složek (p. b., s. c. r. 1958) 1939–1945

Pramen: vlastní výpočty na základě údajů U.S. BUREAU OF THE CENSUS: Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part I, s. 229–230, vlastní úprava.

Zahraniční obchod jako celek naopak přispíval negativně -0,3 p. b. V tomto případě je ovšem třeba upozornit, že se jednalo o „civilní“ obchod nevojenské povahy, jelikož transfery zboží a služeb vojenského charakteru nebyly do této složky statisticky započítány.¹³ V ekonomické realitě druhé světové války však tyto transfery byly signifikantní položkou amerického zahraničního obchodu a potažmo i hrubého národního produktu. Příspěvek zahraničního obchodu k růstu HNP v této logice musel být kladný a významnější, než naznačuje představená dekompozice.

¹¹ Metoda dekompozice tempa růstu hrubého národního produktu na příspěvky jednotlivých výdajových složek (komponent) je založena na výpočtech pomocí následujícího vztahu:

$$P_t = \left(\frac{K_t}{K_{t-1}} - 1 \right) \cdot \frac{K_{t-1}}{HNP_{t-1}},$$

kde P_t je příspěvek dané komponenty (K) v čase t , K_t je komponenta HNP v čase t , K_{t-1} je komponenta HNP v čase $t-1$, HNP_{t-1} je HNP v čase $t-1$.

¹² Velmi zdařilou hlubší analýzu poskytuje například VERNON, J. R.: World War II Fiscal Policies and the End of the Great Depression. The Journal of Economic History, 1994, Vol. 54, No. 4 (December 1994), pp. 850–868.

¹³ Dle metodických vysvětlivek u tohoto indikátoru v U.S. BUREAU OF THE CENSUS: Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part I, s. 235.

2.2 Sektorová analýza válečného hospodářství

Z hlediska vývoje jednotlivých sektorů americké ekonomiky a roli federální vlády, lze konstatovat, že velkou depresí dlouhodobě deprivované, státem subvencované zemědělství konečně vlivem propuknutí války a zvýšené potřeby zemědělských komodit za Atlantickým oceánem zažívalo lepší časy. Prudce rostoucí světové ceny nechávaly americkým zemědělcům vydělat.¹⁴ Ceny v zemědělství se více jak zdvojnásobily mezi lety 1940–1945, což mělo za následek nárůst čistých příjmů o více jak 300 % na 9,5 mld. dolarů, zároveň se snížila zadluženost v tomto sektoru.¹⁵ Spojené státy americké se také „zbavily“ nadbytečných zemědělských přebytků určených na vývoz mimo jiné díky dodávkám na trhy v Evropě, Asii nebo Latinské Americe. Federální vláda též odvolala restriktce týkající se osevních ploch a chovů zemědělských zvířat. Přídělový systém zemědělcům dával možnost přednostních dodávek benzínu, což pomohlo díky již dříve proběhlé mechanizaci zvýšit výrobu, ačkoli se zaměstnanost kvůli odlivu pracovní síly do průmyslových odvětví snižovala.¹⁶

Válečná mobilizace znamenala zásadní vzpruhu pro mnohá průmyslová odvětví, která ještě z doby velké hospodářské krize trpěla nevyužitými výrobními kapacitami. Například se jednalo o odvětví klíčová pro vedení války jako výroba munice, bojových letadel, lodí, nákladních automobilů apod. Průmyslová produkce rostla okolo 14 % každým rokem mezi lety 1939–1945. V roce 1941 dokonce index průmyslové produkce vzrostl o 28 %. V roce 1945 se průmyslová výroba redukovala o cca 16 %, což bylo spojeno s poválečnou konverzí na mírovou, tržní ekonomiku. V celkovém pohledu se tak průmyslová výroba zvýšila o necelou pětinu oproti roku 1939 (viz tabulka č. 1 výše).

Jestliže některá odvětví zažívala nebyvalý boom, jiná strategicky méně důležitá – typicky spotřební – odvětví nebyla tolik kapitálově podporována či dokonce strádala. Administrativa prezidenta Roosevelta se snažila klíčové americké soukromé producenty přimět ke spolupráci na přípravách na válku rozličným způsobem. Ať už se jednalo o zainteresování na administrativním rozhodování o veřejných zakázkách prostřednictvím zapojení vrcholových manažerů (*dollar-a-year men*), uzavírání lukrativních smluv o dodávkách (*cost-plus-fixed-fee contracts*). V rámci těchto smluv si soukromé firmy samy vyčíslily své náklady a zpravidla 7% přírůžkou k těmto nákladům pak získaly abnormálně vysoký zisk. Dokonce docházelo k výstavbě továren (například na zpracování hliníku a produkci syntetické gumy)¹⁷ či nákupu strojů za vládní peníze, které pak byly používány k soukromé výrobě, resp. tedy výrobě pro stát. Navíc federální vláda soukromým firmám poskytovala výhodné půjčky, daňová zvýhodnění, umožňovala podstatně rychlejší formy odpisování majetku apod.

Jedním z velkých producentů válečného materiálu byla automobilka Ford, která začala vyrábět místo automobilů tanky a také postavila velkou továrnu na masovou produkci bombardérů B17

¹⁴ PUTH, R. C.: American Economic History. Orlando, The Dryden Press, 1993, s. 596.

¹⁵ LINK, A. S.: American Epoch: A History of the United States since the 1890s. Volume III 1938– 1966. New York, Alfred A. Knopf, 1967, s. 537.

¹⁶ HUGHES, J. – CAIN, L. P.: American Economic History. Boston, Pearson Education, 2007, s. 535.

¹⁷ ROCKOFF: The United States: From Ploughshares to Swords, s. 88.

Právě kaučuk se ukázal jako jedna z důležitých surovin, kterou v dostatečném množství nebylo možné zabezpečit z vnějších zdrojů. Jestliže před rokem 1939 Spojené státy americké takřka nevyráběly syntetickou gumu, v roce 1945 jí firma Du Pont a další vyprodukovaly 820 tis. tun. Srov. GORDON: The Empire of Wealth: The Epic of History of American Economic Power, s. 356; LINK: American Epoch: A History of the United States since the 1890s, s. 525.

(v průměru byl vyroben jeden za 63 minut)¹⁸. V leteckém průmyslu šest největších společností zvýšilo své zisky až 1,5krát mezi lety 1939–1944. Expanze v tomto odvětví byla financována federální vládou s investicemi okolo 3,7 mld. dolarů, zatímco soukromé investice činily desetinu této hodnoty okolo 300 mil. dolarů. Pozitivní vývoj v některých odvětvích a generování vysokých zisků po roce 1942 se projevovalo i na růstu Dow Jones indexu cen akcií. Velká část produkce se odehrávala ve státem vlastněných továrnách, které se po válce prodávaly do soukromých rukou za třetinovou hodnotu.¹⁹ Až třetina výstavby veškerých nových továren byla financována federální vládou. V případě zpracování základních kovů či chemického průmyslu se dokonce jednalo o více než 70 %. V červnu 1945 až 10–12 % amerických průmyslových kapacit mohlo být vlastněno federální vládou (mimo jiné prostřednictvím *Defense Plant Corporation*).²⁰

Zpočátku byla organizace válečné výroby chaotická. Již v roce 1941 byly (po vzoru New Dealu) založeny nové instituce *Office of Production Management and Supplies, Priorities and Allocations Board* či *Office of Price Administration and Civilian Supply*. Tyto organizace ale v podstatě nespolupracovaly. Mimo to si námořnictvo a armáda obstarávaly své zdroje samy, často opět bez jakékoli koordinace s civilní sférou. Situace se změnila s japonským útokem na základu Pearl Harbor v prosinci 1941. Jako hlavní koordinátor válečné výroby byla ustanovena nearmádní *War Production Board*. Hlavní cíl této organizace spočíval v zabezpečení všeho nutného včetně nerostných zdrojů a průmyslových kapacit pro úspěšné vedení války, a to nejen pro domácí obranu, ale i Spojence. Zároveň právě WPB rozhodovala o alokaci vzácných zdrojů jako například syntetické gumy nebo hliníku ve zbrojní výrobě. V roce 1943 byla ustanovena ještě *Office of War Mobilization* za účelem vytvoření sofistikovanějších programů. Celkem bylo vytvořeno asi 165 různých institucí a koordinace válečné výroby tak byla poznamenána značnou byrokracií.²¹

I přes snahy o efektivitu rozdělování, docházelo zejména ve vojensko-strategických odvětvích k všeobecnému plýtvání zdroji ve velkém rozsahu. Faktorů tohoto vývoje bylo několik. Jednalo se nejen o nezkušenost vedení národní obrany, ale také vzájemnou rivalitu mezi generály pozemní armády a admirály námořnictva, kdy obě frakce vnímaly svou část obrany jako klíčovou pro porážku Německa. Důsledkem pak byl nejen nedostatek komunikace, ale i paralelní realizace velmi podobných projektů. K prošetření velikosti neefektivních výdajů byla ustanovena zvláštní komise (*Special Committee to Investigate the National Defense Program*), jejímž předsedou se stal senátor z Missouri Harry S. Truman. Výsledky práce této komise nebyly překvapivé a podle Trumana komise měla ušetřit ve federálním rozpočtu až 15 mld. dolarů.²² V každém případě lze válečnou výrobu lze označit za ne vždy efektivní a

¹⁸ GORDON: *The Empire of Wealth: The Epic of History of American Economic Power*, s. 354.

Podle téhož autora Ford Motor Company vyprodukovala více válečného materiálu než celá italská ekonomika. GORDON: *The Empire of Wealth: The Epic of History of American Economic Power*, s. 354.

¹⁹ Srov. JANSSON, B. S.: *The Sixteen-Trillion-Dollar Mistake: How the U.S. Bungled Its National Priorities from the New Deal to the Present*. New York, Columbia University Press, 2001, s. 59; HUGHES – CAIN: *American Economic History*, s. 538.

²⁰ Smiley rovněž uvádí, že ke konci války až 90 % produkčních kapacit vyrábějících syntetickou gumu, letadla nebo lodě byly vlastněny vládou. Stejně tak 70 % zpracování hliníku a 50 % výroby obráběcích strojů. SMILEY: *The American Economy in the Twentieth Century*, s. 191.

²¹ SMILEY: *The American Economy in the Twentieth Century*, s. 186.

²² JANSSON: *The Sixteen-Trillion-Dollar Mistake: How the U.S. Bungled Its National Priorities from the New Deal to the Present*, s. 59.

s nedůsledným dohledem federální vlády nad výdaji na ni.²³ Prezident Roosevelt dal armádním představitelům v podstatě volnou ruku nad řízením válečného hospodářství (mimo WPB). Kongres nezkoumal „každý cent“ vynaložený na obranu jako tomu bylo u programů New Dealu. Vytvoření vojensko-průmyslového komplexu, který získával štědré financování po dalších 40 let, bylo jen otázkou času.

2.3 Vládní zásahy na trhu práce a do cenového vývoje

V důsledku příprav na válku a rozvinutí válečné ekonomiky došlo k pozitivnímu vývoji na americkém trhu práce. Relativně vysoká a dlouho přetrvávající nezaměstnanost vyvolaná velkou depresí byla do začátku roku 1943 prakticky eliminována. Jestliže v roce 1939 bylo ve Spojených státech amerických přes 17 % ekonomicky aktivních Američanů nezaměstnaných, v roce 1941 to bylo necelých 10 %. V roce 1943 pak bylo dosaženo de facto plné zaměstnanosti, kdy se stejně jako v roce 1945 míra nezaměstnanosti pohybovala pod 2 %. Válečná produkce a samozřejmě bující vládní byrokracie²⁴ byla nesmírně náročná na pracovní sílu. Nejenže dokázala absorbovat (dlouhodobě) nezaměstnané cca 7,5 mil., ale „vtahovala“ do pracovního procesu i dříve ekonomicky neaktivní skupiny obyvatel. Jednalo se zejména o ženy, kdy 5,2 mil. žen začalo během války poprvé pracovat²⁵, ale i muže (5 mil. navíc).

Jedním z faktorů úspěchu konverze na válečnou ekonomiku a rozsáhlé válečné produkce byl právě široký rezervoár nevyužitých pracovních sil. Vládou dříve založené agentury poskytující veřejné práce již nebyly potřeba. Nová pracovní místa vytvořená v centrech válečné produkce na středozápadě, jihu či pobřeží Tichého oceánu lákala v řádu stovek tisíců pracovníky z chudých oblastí amerického jihu, zpravidla Afroameričany, kteří našli lépe placenou práci, avšak mnohdy za cenu nižšího životního standardu a horších pracovních podmínek.²⁶ Mezi lety 1940 a 1944 se průměrný počet odpracovaných hodin zvýšil ze 43,9 na 47 týdně, a to především ve zbrojních odvětvích.²⁷

Příznivě se také vyvíjely reálné mzdy, které v době války rostly meziročně v průměru o více jak desetinu. Nejrychleji pak v letech 1942 a 1943, kdy se pouze v tomto roce zvýšily o 19 %. Pozitivní mzdový vývoj byl spojen s dosažením rekordně nízké míry nezaměstnanosti a zvýšenou konkurencí na trhu práce ze strany poptávky. Mzdy samozřejmě rostly mnohem rychleji ve zbrojních odvětvích, ovšem i ta ostatní si musela udržet svoji mzdovou

²³ Srov. ROCKOFF: *The United States: From Ploughshares to Swords*, s. 85, 105; PUTH: *American Economic History*, s. 588–589.

²⁴ Eliminaci nezaměstnanosti díky hospodářskému boomu během války zpochybňuje Higgs, který tvrdí, že jejími hlavními faktory bylo povolávání mužů do armády a také nárůst počtu zaměstnanců státu. HIGGS: *Wartime Prosperity? A Reassessment of the U.S. Economy in the 1940s*, s. 42–44. Tento názor podporuje také Smiley, když uvádí, že mezi lety 1940 a 1943 se počet nezaměstnaných snížil i 7,05 mil., zatímco počet vojáků vzrostl o 8,4 mil. SMILEY: *The American Economy in the Twentieth Century*, s. 198.

Srov. NASH, G. D.: *The Great Depression and World War II: Organizing America, 1933–1945*. New York, St. Martin's Press, 1979, s. 129–134; VATTER, H. G.: *The U.S. Economy in World War II*. New York, Columbia University Press, 1985, s. 67–89.

²⁵ Vliv válečné ekonomiky na zaměstnanost žen mapuje například GOLDIN, C. D.: *The Role of World War II in the Rise of Women's Employment*. *The American Economic Review*, 1991, Vol. 81, No. 4 (September 1991), pp. 741–756.

²⁶ K vlivu válečné ekonomiky na společenské postavení Afroameričanů, dalších minorit a žen viz WYNN, N. A.: *The 'Good War': The Second World War and Postwar American Society*. *Journal of Contemporary History*, 1996, Vol. 31, No. 3 (July 1996), pp. 463–482, s. 471–476; NASH: *The Great Depression and World War II: Organizing America, 1933–1945*, s. 144–147; VATTER: *The U.S. Economy in World War II*, s. 113–145.

²⁷ Což bylo ovšem stále méně než v roce 1929, kdy se průměrně pracovalo 48,7 hodin týdně. ROCKOFF: *The United States: From Ploughshares to Swords*, s. 100.

konkurenceschopnost. Mzdová hladina z roku 1929 byla překonána v roce 1941 a celkově během války reálné mzdy vzrostly o více jak 80 % (viz tabulka č. 1). Konverze na mírovou ekonomiku začínající v roce 1945 přinesla meziroční stagnaci v reálných mzdách.

Průměrná mzda se pohybovala okolo 1700 dolarů ročně, od roku 1944 dále přesahovala 2000 dolarů ročně, což bylo nejvíce v historii.²⁸ Federální vláda v červenci 1942 zavedla kontrolu růstu mezd, který nesměl být vyšší než 15 % meziročně. Tato hodnota byla stanovena vzhledem k růstu životních nákladů mezi lednem 1941 a květnem 1942 (tzv. *Little Steel formula*). Firmy pod tlakem potřeby dodatečných pracovníků tuto regulaci obcházely a lákaly zaměstnance na dodatečné benefity jako vyplácení penzí, placení dovolených v budoucnu či zdravotní pojištění. Pro mnoho pracovníků bylo důležité, že se začalo rozšiřovat zdravotní pojištění, které poskytoval zaměstnavatel jako benefit, což nakonec i dopomohlo k jeho ustanovení jako součásti kolektivního vyjednávání v roce 1948. Ačkoli Američané v průměru vydělávali nejvíce v historii, jejich příjem byl mnohem více zdaňován, a zároveň jej nemohli utratit tak, jak by odpovídalo jejich spotřebitelským preferencím. Docházelo tak ke kumulaci vynucených úspor.

Ceny ať už spotřebitelské nebo velkoobchodní v roce 1939 ještě klesaly o necelá 2 % (viz tabulka č. 1) v důsledku dozívající recese z období 1937–1938. Poté se míra inflaci zrychlovala až do roku 1942. V tomto roce bylo také dosaženo jejich dvojciferného maxima ve sledovaném období. U spotřebitelských cen 10,7 %, u velkoobchodních cen 12,9 %. Federální vláda inflační tlaky důsledněji neřešila, ačkoli odrážely intenzivnější soupeření o materiální a lidské zdroje. Až v první polovině roku 1942 vešel v platnost zákon určující maximální cenu asi u 60 % potravin, dále služeb či pronájmů nemovitostí na úrovni z března téhož roku (tzv. *General Max*).²⁹ V květnu 1943 pak prezident vydal nařízení, aby byly žádosti firem na navyšování cen zamítány. I díky působení těchto opatření se v roce 1945 již oba okruhy cen pohybovaly na přijatelných cca 2 % meziročního růstu. V průměru se ceny pro spotřebitele navyšovaly o 3,6 % každoročně, ceny velkoobchodníků pak o 1 p. b. více.

Je důležité podotknout, že během monitorování indexu spotřebitelských cen docházelo k jeho úpravám směrem nahoru i kvůli eliminaci levnějších řad některých výrobků a vynucené spotřebě dražších produktů. Vývoj cenového indexu rovněž nerefletoval významné změny ve spotřebě díky racionalizaci a tím vlastně úbytek spotřebitelského užítku.³⁰ V celkovém pohledu na sledované období se ceny pro spotřebitele a velkoobchodníky zvýšily o zhruba jednu třetinu.

3 Fiskální politika federální vlády

Po začátku války v Evropě se Spojené státy rozhodly nepodcenit situaci a připravovat se na možný konflikt co nejdříve. Svou roli v tomto ohledu hrál i fakt, že přípravy na první světovou válku před rokem 1917 byly hrubě zanedbány a opakování podobného scénáře nebylo přijatelné. Hlavním cílem fiskální politiky přestávala být podpora hospodářského růstu a zaměstnanosti, ale příprava na konflikt a následně válečná výroba ideálně bez větších

²⁸ U.S. BUREAU OF THE CENSUS: Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part I, s. 164.

²⁹ U.S. CONGRESS: An Act to Further the National Defense and Security by Checking Speculative and Excessive Price Rises, Price Dislocations, and Inflationary Tendencies, and for other Purposes. (Emergency Price Regulation Act of 1942) [online]. Pub. L. 77–421, 77th Congress, 56 Stat. 23. [cit. 05/05/2022]. Dostupné z: <http://legisworks.org/congress/77/publaw-421.pdf>.

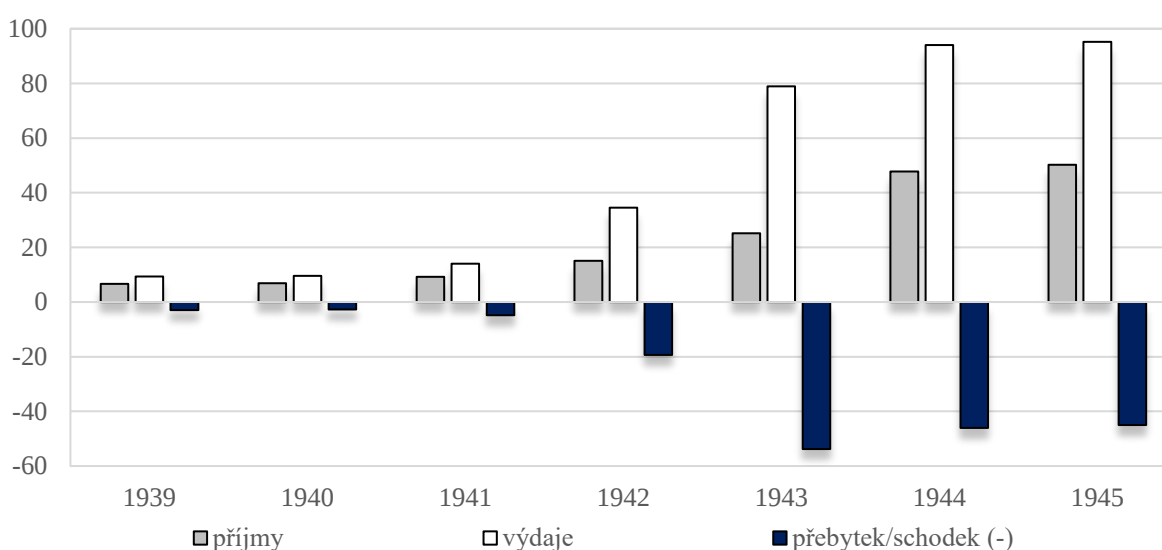
Blíže k následným cenovým regulacím například LINK: American Epoch: A History of the United States since the 1890s, s. 529–532.

³⁰ ROCKOFF: The United States: From Ploughshares to Swords, s. 87.

makroekonomických nerovnováh. Role státu v ekonomice sílila. V rámci níže představené rozpočtové analýzy lze s jistým zjednodušením míru vládních zásahů ilustrovat mimo jiné na absolutní i relativní velikosti příjmů a výdajů federálního rozpočtu a ukazatelů typu daňová kvóta nebo podíl rozpočtového deficitu a dluhu na hrubém domácím produktu.

Po celé období války federální vláda hospodařila v permanentním strukturálním deficitu, který se až do roku 1943 prohluboval (viz graf č. 2). Z hlediska výdajové strany rozpočtu se tempo růstu vládních výdajů, pokračující z doby velké hospodářské krize a New Dealu, ještě zrychlilo.³¹ Fiskální expanze se vyznačovala prudkým růstem výdajů primárně federální vlády, a to zejména po roce 1942, tedy prvního kompletního roku ve válce. Jestliže se ve sledovaném období let 1939–1945 výdaje vlády každoročně zvyšovaly o více jak polovinu, rok 1942 přinesl zvýšení o zhruba 1,5násobek v meziročním uvažování. V posledním (nekompletním) roce války, tj. 1945 se výdaje federální vlády zvýšily jen nepatrně o 1,3 %.

Graf č. 2: Příjmy, výdaje, saldo rozpočtu federální vlády 1939–1945 (mld. USD, b. c.)

Pozn.: Rozpočtový rok začínal 1. červencem daného roku a končil 30. červnem roku následujícího. Data byla vypočítána na základě konsolidovaných účetních výkazů.

Pramen: U.S. BUREAU OF THE CENSUS: Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part II, s. 1105, vlastní úprava.

Pro financování válečné ekonomiky ze strany vlády mohla být zvolena kombinace následujících primárních možností – zvyšování daní, zvyšování dluhu nebo tištění peněz.³² Prezident Roosevelt se rozhodl pro využití všech těchto možností s tím, že se především spoléhal na zvyšování daní. Tento způsob ekonomického smýšlení byl pro tehdejší období typický, systém okamžitého financování (*pay-as-you-go*) byl všeobecně upřednostňován jako ten správný oproti přenášení břemena splácení na budoucí generace (v podstatě *tax smoothing*). Tištění dodatečných peněz, monetizace dluhu, bylo považováno za inflační. Realita válečného financování se však nakonec ukázala jiná. U preferovaného zvyšování daní existovalo několik

³¹ Více k předcházejícímu fiskálnímu vývoji lze nalézt například JOHNSON, Z.: Proměny fiskální politiky Spojených států amerických v době New Dealu. In: FABIANKOVÁ K. aj.: Role státu v krizových obdobích v první polovině 20. století, s. 45-64. Praha, Agentura Pankrác, 2015.

³² Americká vláda mohla počítat i s jinými, nicméně méně důležitými zdroji financování jako likvidace svých aktiv, dobrovolné příspěvky od občanů, refinancování dluhu atp.

problémů – od zdlouhavého legislativního procesu způsobujícího časového zpoždění přes politický cyklus až po demotivující účinky vysokých daní.

Mezi nejdůležitější zdroje příjmů pochopitelně patřily přímé daně z příjmů a nepřímé daně.³³ I přes zvyšování daňové zátěže růst příjmů do federálního rozpočtu každým rokem zaostával za zvyšováním výdajů. V průměru let se federální příjmy zvyšovaly o 36 % každým rokem. Při vyloučení roku 1939, kdy došlo ještě k absolutnímu propadu, to bylo o 44 % meziročně. Absolutně nejvíce se příjmy zvýšily v roce 1944, a to o 90 % meziročně. Z dostupných statistických údajů plyne závěr, že v průměru let 1939–1945 byla polovina (55 %) výdajů federální vlády pokryta příjmy do federálního rozpočtu, v letech 1942–1945 to bylo už jen 45 %³⁴. Přesto to bylo více než v první světové válce nebo občanské válce v 60. letech 19. století.³⁵

3.1 Zvyšování daní pro všechny

Ačkoli během války muselo docházet k daňovým úpravám, změny v daňové soustavě nebyly vzhledem k vývoji na výdajové straně dostatečně razantní. Na vině byl především konzervativní Kongres. Když například v roce 1942 prezident požadoval zvýšení daní s očekávaným výsledkem až 9 mld. dodatečných příjmů pro federální rozpočet, po úpravách v Kongresu byl konečný fiskální dopad o jednu třetinu nižší. Daně se zvyšovaly ještě v roce 1944, kdy reálně hrozila vysoká inflace a abnormální růst zadlužení si vynucoval i daňové zásahy. Záměrem bylo odstranit až 16 mld. dolarů z kupní síly spotřebitelů, což měla zabezpečit právě vyšší daň z příjmů. Kongres ovšem zvýšil daně mnohem méně, než prezident zamýšlel, s konečným výsledkem pro stát okolo jedné pětiny původní částky. Tento postup se prezidentovi zdál nepřijatelný a poprvé v americké historii prezident vetoval daňový zákon vytvořený Kongresem.³⁶

Navzdory neustálým rozmíškám mezi legislativou a exekutivou se podařilo americký daňový systém revolučně měnit. Jestliže v roce 1940 platilo daně pouze 5 % Američanů, v roce 1944 to byly zhruba tři čtvrtiny.³⁷ Postupně se snižovala nejen hranice příjmu k zdanění, ale také množství různých výjimek, odpočitatelných položek atp. Ve srovnání s obdobím mezi lety 1933 až 1939 pokračoval důraz na vyšší zdanění příjmů u pracujících (především střední třídy a bohatých Američanů) a firem.

³³ U.S. BUREAU OF THE CENSUS: Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part II, s. 1105, 1107–1108, 1122.

³⁴ Srov. ROCKOFF: The United States: From Ploughshares to Swords, s. 108.

³⁵ GORDON: The Empire of Wealth: The Epic of History of American Economic Power, s. 358.

Podle Rockoffa byly válečné výdaje první světové války financovány z 58 % půjčkami, 22 % daněmi a 20 % kreací peněz. ROCKOFF, H.: Until It's Over, Over There: The U.S. Economy in World War I. NBER Working Paper Series, Working Paper No. 10580 (June 2004), s. 8.

Smiley toto rozporuje, když tvrdí, že podíl federálních výdajů financovaných daňovými příjmy byl ve srovnání s první světovou válkou nižší. SMILEY: The American Economy in the Twentieth Century, s. 192.

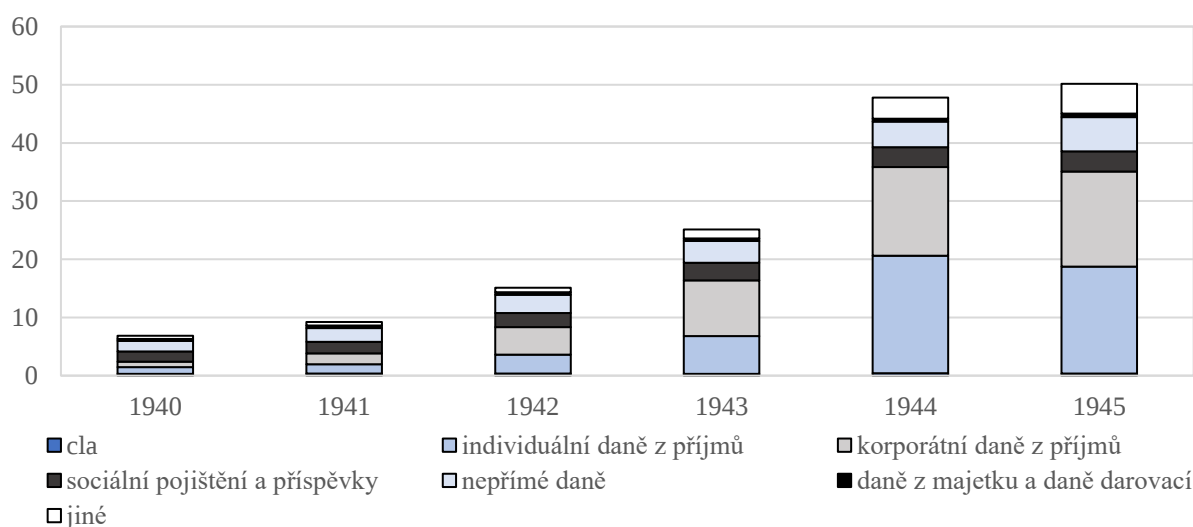
³⁶ JANSSON: The Sixteen-Trillion-Dollar Mistake: How the U.S. Bungled Its National Priorities from the New Deal to the Present, s. 55–56.

³⁷ V absolutních číslech se jednalo nejprve o 4 mil. Američanů v roce 1942, v roce 1943 to bylo zhruba desetkrát tolik, 42,6 mil. Američanů, platících daně z příjmů. GORDON: The Empire of Wealth: The Epic of History of American Economic Power, s. 358.

Puth udává 7,5 mil. v roce 1940 a 49,9 mil. v roce 1944. PUTH: American Economic History, s. 592.

Rok před koncem války se roční osobní příjmy od 1 mil. dolarů výše danily 90% efektivní daní z příjmu a jakýkoli výdělek nad 600 dolarů byl předmětem 23% daně.³⁸ Průměrná daňová sazba dosáhla svého maxima v roce 1944 při úrovni 20,9 %.³⁹ Novinkou bylo zavedení zálohového placení daně z příjmů, od roku 1943 se daně platily okamžitě zálohou na daň strženou každý měsíc. Nezvyšovaly se ovšem pouze přímé individuální daně (*individual taxes*) a korporátní (*corporate taxes*) z příjmů⁴⁰, ale i daně nepřímé. Například v roce 1941 byla zvýšena spotřební daň na rádia či pneumatiky, byly zavedeny nové daně na luxusnější výrobky – kožesinové a sportovní zboží.⁴¹ V následujícím roce pak zvýšily další spotřební daň a třeba i poplatky za používání telefonu a telegrafu. Následně i spotřební daň z alkoholu.⁴² Diskutované změny v daních se odrážely v jejich zastoupení v příjmech rozpočtu federální vlády, jak je patrné v grafu č. 3. Podrobnější členění nepřímých daní v rozlišení podle zdroje je k dispozici v grafu č. 4.

Graf č. 3: Struktura příjmů rozpočtu federální vlády 1940–1945 (mld. USD, b. c.)

Pozn.: Rozpočtový rok začínal 1. červencem daného roku a končil 30. červnem roku následujícího. Data byla vypočítána na základě konsolidovaných účetních výkazů.

³⁸ PUTH: American Economic History, s. 592.

Tassava předkládá mírně odlišné údaje. Roční příjem v daňovém pásmu nad 500 dolarů byl daněn 23% sazbou daně z příjmu, při výdělku v daňovém pásmu více jak 1 mil. dolarů ročně to bylo 94 %. TASSAVA, C. J.: The American Economy during World War II [online]. Economic History Association. [cit. 25/05/2022]. Dostupné z: <https://eh.net/encyclopedia/the-american-economy-during-world-war-ii/>.

³⁹ TASSAVA: The American Economy during World War II.

⁴⁰ V českém prostředí individuální daně z příjmů víceméně odpovídají daním z příjmů fyzických osob, korporátní daně z příjmů pak daním z příjmů právnických osob.

⁴¹ BLAKEY, R. G. – BLAKEY, G. C.: The Revenue Act of 1941. The American Economic Review, 1941, Vol. 31, No. 4 (December 1941), pp. 809–822, s. 816.

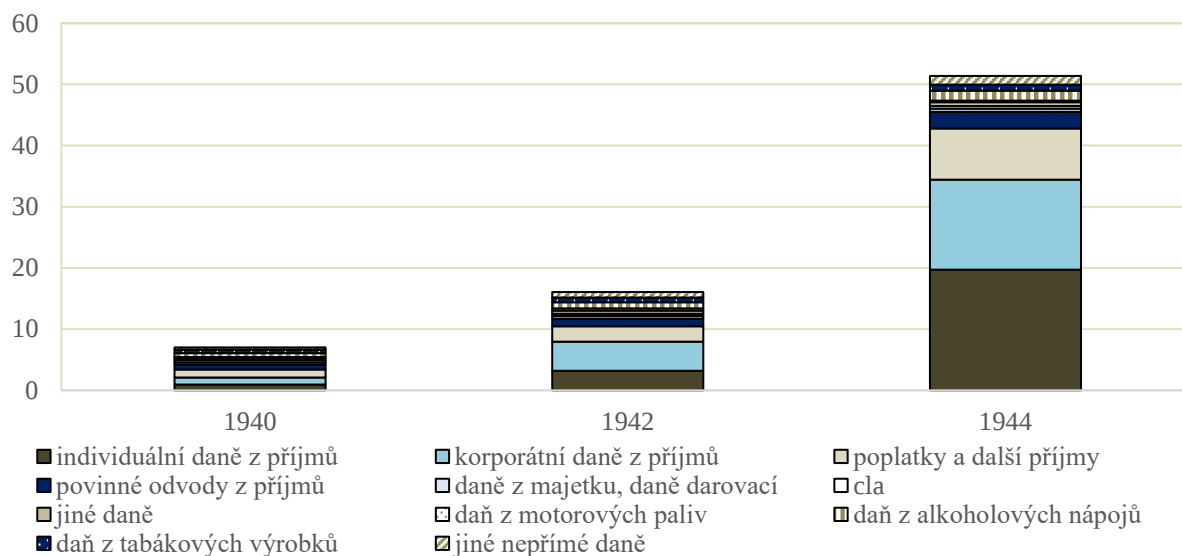
⁴² Více k individuálním daňovým úpravám lze nalézt v BLAKEY, R. G. – BLAKEY, G. C.: The Two Federal Revenue Acts of 1940. The American Economic Review, 1940, Vol. 30, No. 4 (December 1940), pp. 724–735; KENT, A. H.: The Revenue Act of 1940. California Law Review, 1941, Vol. 29, No. 2, (January 1940), pp. 160–184; BLAKEY – BLAKEY: The Revenue Act of 1941, pp. 809–822; BLAKEY, R. G. – BLAKEY, G. C.: The Federal Revenue Act of 1942. The American Political Science Review, 1942, Vol. 36, No. 6 (December 1942), pp. 1069–1082; BLAKEY, R. G. – BLAKEY, G. C.: Federal Revenue Legislation, 1943–1944. The American Political Science Review, 1944, Vol. 38, No. 2 (April 1944), pp. 325–330, s. 329; SHOUP, C. S.: The Revenue Act of 1945. Political Science Quarterly, 1945, Vol. 60, No. 4 (December 1945), pp. 481–491.

Pramen: U.S. BUREAU OF THE CENSUS: Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part II, s. 1106, vlastní úprava.

Z grafů č. 3 a 4 je jasné, že přímé daně jasně dominovaly struktuře příjmů federálního rozpočtu. Například v roce 1944 tvořily téměř tři čtvrtiny všech federálních příjmů. V průběhu války se vláda ve Washingtonu, D.C. čím dál více spoléhala na výběr přímých daní, přičemž významnější podíl na federálních příjmech měly individuální daně z příjmů. Jejich podíl na celkovém rozpočtových příjmech vzrostl z 16,1 % v roce 1940 na 42,2 % v roce 1944, aby v posledním roce války činil méně než 37 %. U korporátních daní z příjmů byl růst podílu obdobný, ovšem ne tak rychlý – ze 14,2 % v roce 1940 na 31,9 % v roce 1944 a 32,6 % v roce 1945. Naproti tomu nepřímé daně ztrácely v době válečné ekonomiky na svém významu. Jestliže v roce 1940 zodpovídaly za více jak čtvrtinu příjmů, v roce 1944 to bylo pouhých 9,2 % (a v roce 1945 necelých 12 %). Tento vývoj je do jisté míry logický, jelikož výběr těchto daní závisí mimo jiné také na velikosti spotřeby domácností, která byla regulována přidělovým systémem.

Zdanění firem podléhalo rozsáhlým úpravám, kdy jedním z hlavních cílů bylo zdanit dodatečný (válečný) zisk. Zvyšovala se například daň z nadměrných zisků, kdy zisky firem nad 25 tis. dolarů byly daněny průměrnou 24% daňovou sazbou. V roce 1941 se daňové sazby pro firmy dále navyšovaly zaváděním dalších 6–7% daňových přírážek na korporátní příjmy a zvyšováním daně z nadměrného zisku v různých pásmech (mezi 35–60 %).⁴³ Tento trend pokračoval i v roce 1942, kdy se daně pro podnikatele obdobným způsobem dále navyšovaly.⁴⁴ V posledních letech války se opět výrazně upravovala daň z nadměrného zisku až na 95 % s 10% vratnou částkou po skončení války.⁴⁵

Graf č. 4: Struktura příjmů rozpočtu federální vlády podle zdroje 1940, 1942, 1944 (mld. USD, b. c.)

⁴³ Konkrétněji viz BLAKEY – BLAKEY: The Revenue Act of 1941, s. 814; U.S. CONGRESS: An Act to Provide Revenue, and for Other Purposes (Revenue Act of 1941) [online]. Pub. L. 77-250, 77th Congress, 55 Stat. 728. [cit. 20/05/2022]. Dostupné z: <http://legisworks.org/sal/55/stats/STATUTE-55-Pg687.pdf>.

⁴⁴ Blíže viz BLAKEY – BLAKEY: The Federal Revenue Act of 1942, s. 1072–1973; U.S. CONGRESS: An Act to Provide Revenue, and for Other Purposes (Revenue Act of 1941) [online]. Pub. L. 77-753, 77th Congress, 56 Stat. 797. [cit. 21/05/2022]. Dostupné z: <http://legisworks.org/sal/56/stats/STATUTE-56-Pg798.pdf>.

⁴⁵ BLAKEY – BLAKEY: Federal Revenue Legislation, 1943-1944, s. 329.

Pozn.: Rozpočtový rok začínal 1. červencem daného roku a končil 30. červnem roku následujícího. Data byla vypočítána na základě konsolidovaných účetních výkazů.

Pramen: U.S. BUREAU OF THE CENSUS: Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part II, s. 1122, vlastní úprava.

Mimo úprav již existujících daní se představovaly daně zcela nové. Již v roce 1940 byla zavedena i zvláštní obranná daň ve smyslu 10% přírážky k již existujícím daním z příjmu, majetku, nadměrného zisku a kapitálu.⁴⁶ V roce 1942 pak přibyla vítězná daň ve výši dodatečné 5% daně na všechny příjmy nad 624 dolarů, ta však byla v roce 1943 snížena na 3 %.⁴⁷ Po skončení války, v průběhu roku 1945 se pak daňová zátěž snižovala, jak pro domácnosti, tak pro firmy. Nejenže celkově poklesly sazby daní pro individuální a korporátní příjmy, ale byla například zrušena daň z nadměrného zisku a kapitálová daň.⁴⁸

I přes prudký růst daňové povinnosti v době válečné ekonomiky, kdy se daňová kvóta (podíl federálních daňových příjmů na HNP) výrazně navýšila z 5,7 % v roce 1939 na 20,7 % HNP v roce 1945,⁴⁹ zatížení ekonomických subjektů daněmi zůstávalo na relativně nízké úrovni, a to zejména ve srovnání s evropskými zeměmi. Avšak neschopnost pokrýt výraznější část výdajů vyššími daněmi vedla k částečnému přesunu daňového břemene a zvýšenému zatížení dalších generací dluhem.

3.2 Eskalující výdaje

Mezinárodně-politická situace nebyla pro (izolacionistické) Spojené státy americké v polovině roku 1939 příznivá. Německá armáda připravená k útoku na Evropu, mnohé evropské země mobilizující – hrozba války byla takřka hmatatelná. Proto se v tomto období prezident Roosevelt rozhodl klást větší důraz na vlastní obranu a došlo k prvním větším strukturálním změnám ve federálním rozpočtu. Důsledkem posunu v prioritách bylo mimo jiné snížení federálních výdajů do sociální oblasti a trhu práce, resp. obecně do New Dealu. Se zlepšujícími se statistikami o vyšším hospodářském růstu a nižší nezaměstnanosti New Deal přestával být prioritou.

Na jaře 1940 se opět jeho výdaje stávaly terčem kritiky mnoha fiskálních konzervativců. Svůj vliv měly i blížící se prezidentské volby. Roosevelt sám obhajoval pokračování v programech New Dealu ovšem již z vojensko-strategické pozice. Zdůrazňoval obranný potenciál New Dealu, například až polovina lodí postavených v rámci programů New Dealu byla určena pro vojenské využití. První dáma, Eleanor Rooseveltová, nazývala New Deal „domácí obranou“ (*defense at home*). Roosevelt si byl vědom, že požadavky na snížení nevojenských částí federálního rozpočtu byly nasnadě. Trade-off byl jasný. Situace na americké politické scéně byla pro Roosevelta bohužel nepříznivá, byl nucen krátit sociální výdaje výměnou za úpravy

⁴⁶ BLAKEY – BLAKEY: The Two Federal Revenue Acts of 1940, s. 725–726; U.S. CONGRESS: An Act to Provide for the Expenses of National Preparedness by Raising Revenue and Issuing Bonds, to Provide a Method for Paying for Such Bonds, and for Other Purposes (Revenue Act of 1940) [online]. Pub. L. 76-657, 76th Congress, 54 Stat. 516. [cit. 20/05/2022]. Dostupné z: <http://legisworks.org/sal/54/stats/STATUTE-54-Pg516.pdf>; U.S. CONGRESS: An Act to Provide Revenue, and for Other Purposes (Second Revenue Act of 1940) [online]. Pub. L. 76-801, 76th Congress, 54 Stat. 974. [cit. 23/05/2022]. Dostupné z: <http://legisworks.org/sal/54/stats/STATUTE-54-Pg974.pdf>.

⁴⁷ U.S. CONGRESS: An Act to Relating to Credits against Victory Tax [online]. Pub. L. 78-178, 78th Congress, 57 Stat. 584. [cit. 25/05/2022]. Dostupné z: <http://legisworks.org/sal/57/stats/STATUTE-57-Pg584.pdf>.

⁴⁸ SHOUP: The Revenue Act of 1945, s. 487–488; U.S. CONGRESS: An Act to Reduce Taxation and for Other Purposes (Revenue Act of 1945) [online]. Pub. L. 79-214, 79th Congress, 59 Stat. 556. [cit. 20/05/2022]. Dostupné z: <http://legisworks.org/sal/56/stats/STATUTE-56-Pg798.pdf>.

⁴⁹ Srov. TASSAVA: The American Economy during World War II.

daní. Bojovníci proti New Dealu nakonec v září 1941 vytvořili *Joint Committee on Reduction of Nonessential Federal Expenditures* vedenou konzervativním demokratem. Tato komise se stala platformou pro mnoho kritiků New Dealu, kteří tvrdili, že v rámci New Dealu byli zaměstnávání líní teenageři a povaleči.⁵⁰

S ukončením tzv. podivné války, kdy pod náporem německých vojsk padlo Dánsko, poté Lucembursko, Belgie a v květnu 1940 i Nizozemsko se americký Kongres rozhodl pro navýšení vojenského rozpočtu o 1,5 mld. v květnu a o 1,7 mld. USD v červnu 1940.⁵¹ Současně docházelo i k dalším vnitro-rozpočtovým převodům směrem k obraně. Politická podpora pramenila nejen z dobytí Francie, ale i z voleb roku 1940, v nichž republikáni nechtěli být nařknuti z „napomáhání“ Třetí říši. V červenci 1940 tak bylo pro americkou armádu připraveno až 17 mld. USD, což bylo devětkrát více oproti roku 1939.⁵² Spojené státy se mohly stát, jak Roosevelt zamýšlel, velkým arzenálem demokracie.⁵³

Americká veřejnost ovšem byla zpočátku polarizovaná, zhruba polovina nechtěla zvyšovat tempo zbrojení, a to i přes další postup Německa Evropou. Mnoho průmyslníků se stále zdráhalo přeorientovat svoji výrobu na zbrojní. Pro zajištění širší politické podpory i do budoucna Roosevelt neváhal jmenovat dva významné a vyšším vojenským výdajům nakloněné republikány do čela ministerstva války (*War Department*) a amerického námořnictva. K vytvoření lepší představy nákladů pro federální vládu a možností americké ekonomiky pro zajištění adekvátní obrany vůči Německu a Japonsku, byl vypracován plán vítězství (*Victory Plan*). Tento plán předpokládal vynaložení až 120 mld. USD, 13,5 mil. Američanů ve zbrani a vyrobení přes 60 tis. letadel. Utajovaný plán pronikl na veřejnost dva dny před japonským útokem na Pearl Harbor. Mnoha Američanům a členům Kongresu se zdály jeho parametry ohromné a nesmyslné. Jejich přístup se ovšem změnil s napadením Japonskem. *Victory Plan* byl beze zbytku realizován. Jen během prvních šesti měsíců roku 1942 bylo vládou na zbrojní kontrakty vydáno více než 100 mld. dolarů, tedy více než celý hrubý národní produkt v roce 1940.⁵⁴

V době, kdy byly Spojené státy americké napadeny, disponovaly cca 1100 bojeschopných letadel a armádou v počtu 1,3 mil. vojáků, Hitlerovo Německo disponovalo armádou až desetinásobně větší.⁵⁵ Během válečných let se však americkému průmyslu podařilo důkladně vybavit americkou obranu, když bylo vyrobeno 6500 námořních plavidel, 296 400 letadel, 86 330 tanků, 64 546 vylodovacích plavidel, 3,5 mil. džípů, transportérů a nákladních automobilů, 53 mil. tun nosnosti dopravních plavidel, 12 mil. pušek, kulometů, 47 mil. tun

⁵⁰ JANSSON: *The Sixteen-Trillion-Dollar Mistake: How the U.S. Bungled Its National Priorities from the New Deal to the Present*, s. 42.

⁵¹ JANSSON: *The Sixteen-Trillion-Dollar Mistake: How the U.S. Bungled Its National Priorities from the New Deal to the Present*, s. 38.

⁵² JANSSON: *The Sixteen-Trillion-Dollar Mistake: How the U.S. Bungled Its National Priorities from the New Deal to the Present*, s. 38.

⁵³ Spojené státy americké v této době poskytovaly značné množství válečného materiálu svým budoucím spojencům přes systém cash-and-carry a následně i Lend-Lease. Ačkoliv se Státy bojů přímo prozatím neúčastnily, byly klíčovým dodavatelem vojenského materiálu. Po vstupu do války, kdy se válečná produkce naplno rozvinula, pak byly ve zbrojní výrobě na prvním místě.

ROOSEVELT, F. D.: *Fireside Chat, December 29, 1940* [online]. The American Presidency Project. [cit. 19/05/2022]. Dostupné z: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=15917>.

⁵⁴ GORDON: *The Empire of Wealth: The Epic of History of American Economic Power*, s. 353.

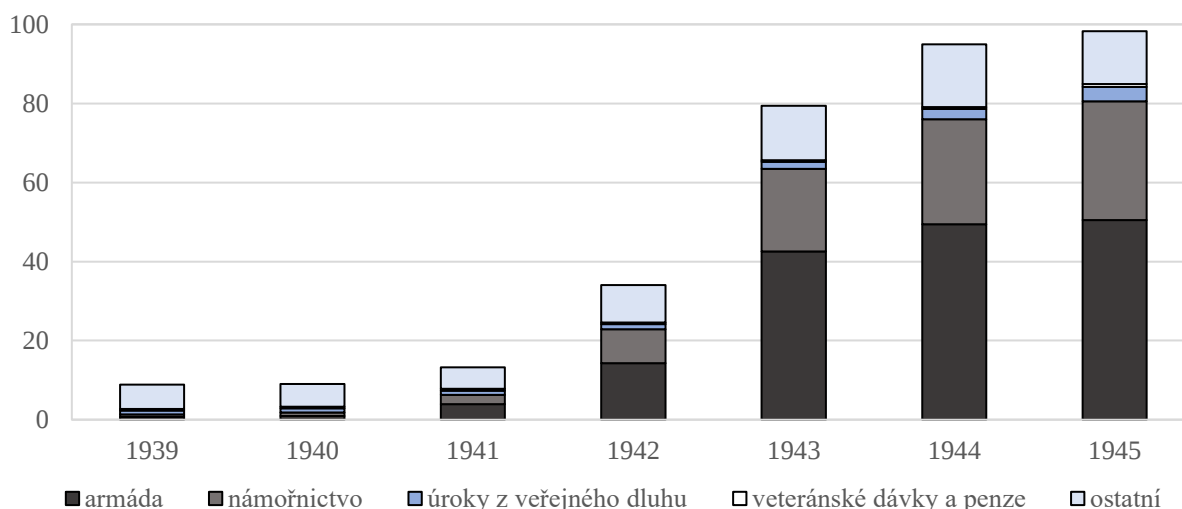
⁵⁵ JANSSON: *The Sixteen-Trillion-Dollar Mistake: How the U.S. Bungled Its National Priorities from the New Deal to the Present*, s. 47.

dělostřeleckých granátů, společně s miliony tun uniforem, obuvi, zdravotnického materiálu, stanů a dalšího nutného vybavení.⁵⁶

Není překvapením, že zdaleka největší část federálních výdajů v době druhé světové války byla vynakládána na armádu a námořnictvo (viz graf č. 5). Jestliže ještě v roce 1939 bylo na armádu a námořnictvo vynaloženo cca 1,8 % HNP, v roce 1942 to bylo 27,3 % a v roce 1944 37,3 % HNP. Na konci války, v roce 1945 to bylo méně než 30 % HNP.⁵⁷ Jak lze pozorovat na grafu č. 5, tyto hodnoty korespondovaly i s logicky rostoucím zastoupením válečných výdajů ve federálním rozpočtu. Přímé výdaje na válku činily v roce 1939 téměř 16 % federálních výdajů, aby v roce 1942 dosahovaly až 67 %. Ke konci války se podíl obranných výdajů ještě mírně navýšil z neuvěřitelných 80 % federálních výdajů v roce 1944 na 82 % v roce 1945.

Boom však nezaznamenaly pouze obranné výdaje. Pro srovnání, vládní nákupy zboží a služeb nevojenského charakteru jako celek se vyvíjely obdobným způsobem v roce 1939 a činily 1,7 % HNP, v roce 1942 30,3 %. V posledních dvou letech války pak dosahovaly 40,3 % HNP, resp. 33,3 % HNP.⁵⁸ Pohled na složení neválečných výdajů poskytuje graf č. 6. Na jeho základě lze tvrdit, že největší část z neválečných výdajů tvořily výdaje na obchod a dopravu či na mezinárodní záležitosti a finance. Tyto výdajové kapitoly však potenciálně měly významný obranný potenciál a omezeně se mohly vztahovat například k mezinárodní hospodářské pomoci Spojencům ve formě Cash and Carry a následně Lend-Lease programu. V souvislosti s prohlubujícím se zadlužením také narůstala dluhová služba země reprezentovaná úroky z dluhu.

Graf č. 5: Struktura výdajů rozpočtu federální vlády 1939–1945 (mld. USD, b. c.)

Pozn.: Rozpočtový rok začínal 1. červencem daného roku a končil 30. červnem roku následujícího. Data byla vypočítána na základě konsolidovaných účetních výkazů.

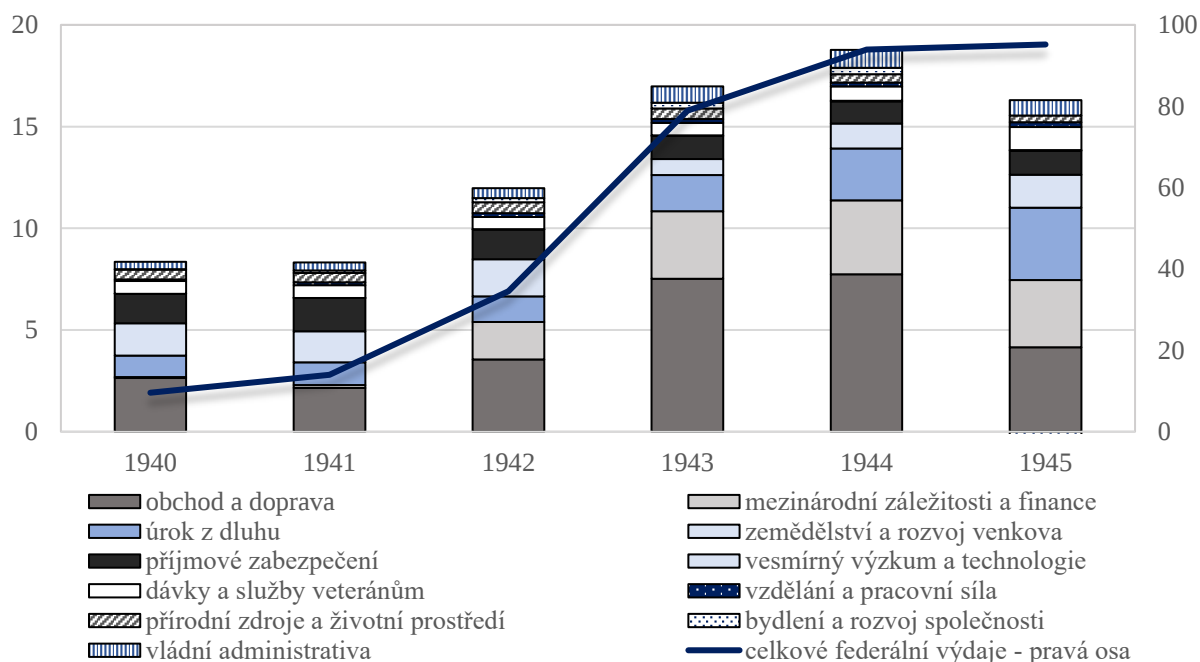
Pramen: U.S. BUREAU OF THE CENSUS: *Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part II*, s. 1114, vlastní úprava.

⁵⁶ GORDON: *The Empire of Wealth: The Epic of History of American Economic Power*, s. 353–354. Srov. HIGGS: *Wartime Prosperity? A Reassessment of the U.S. Economy in the 1940s*, s. 55.

⁵⁷ Vlastní výpočty na základě údajů U. S. BUREAU OF THE CENSUS: *Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part II*, s. 1114, 1124, 1116.

⁵⁸ ROCKOFF: *The United States: From Ploughshares to Swords*, s. 89.

Graf č. 6: Struktura neválečných výdajů rozpočtu federální vlády 1940–1945 (mld. USD, b. c. – levá osa) a celkové federální výdaje (mld. USD, b. c. – pravá osa)

Pozn.: Rozpočtový rok začínal 1. červencem daného roku a končil 30. červnem roku následujícího. Data byla vypočítána na základě konsolidovaných účetních výkazů.

Pramen: U.S. BUREAU OF THE CENSUS: *Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part II*, s. 1114, vlastní úprava.

Ačkoli se již americké ekonomice v roce 1942 dařilo a nezaměstnanost byla v podstatě eliminována, demokraté stěží udrželi většinu v Kongresu. Členové demokratické strany z Jihu se ve hlasování ohledně domácích otázek shodovali s republikány. Opakovaným výtkám proti vysokému fiskálnímu zatížení kvůli New Dealu v letech 1942 a 1943 se Roosevelt téměř nebránil. V průběhu těchto dvou let skončilo mnoho protikrizových programů určených mimo jiné na pomoc zemědělců a nezaměstnaných obecně či poskytování pracovních a vzdělávacích příležitostí mladým. Prezident Roosevelt se oprávněně chtěl soustředit na vedení války a vítězství v ní, čemuž obětoval i existenci svých některých sociálních programů.

Opoziční Republikánská strana stála jednotná při svých požadavcích minimální vlády a vlastně návratu k situaci ve 20. letech po ukončení druhé světové války. Vydatnou podporu jí poskytovali i konzervativní demokraté z Jihu. Mimo opatření v oblasti sociálního zabezpečení definovaných v *Social Security Act*, velká část New Dealu do roku 1943 de facto vymizela.⁵⁹ Roosevelt ale zakládal další instituce, které činnost těch zrušených částečně suplovaly. Jednalo se například o *Office of Civil Defense*, mající za cíl nejen zlepšovat civilní obranu, ale také dočasně podporovat lokální a národní společenost.

3.3 Prohlubování zadlužení

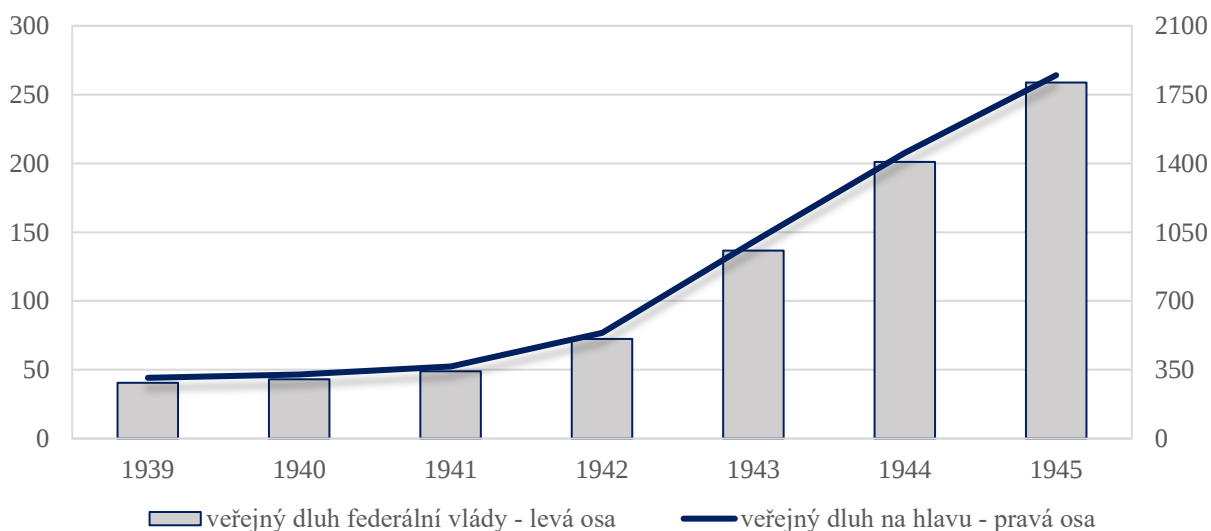
Výše zmiňované nedostatečné krytí výdajů příjmy se logicky projevilo každoročním deficitním financováním rozpočtu (viz graf č. 7). Po vstupu Spojených států amerických války

⁵⁹ K pokračování New Dealu více v JEFFRIES, J. W.: *The "New" New Deal: FDR and American Liberalism, 1937–1945*. *Political Science Quarterly*, 1990, Vol. 105, No. 3 (Autumn 1990), pp. 397–418.

ke konci roku 1941 se schodek ještě prohloubil. Největšího záporného rozdílu mezi příjmy a výdaji bylo dosaženo v roce 1943, kdy deficit federálního rozpočtu činil téměř 54 mld. dolarů (28 % HNP). V následujících letech se pak mírně snižoval a představoval zhruba pětinu HNP. Pro dokreslení, v relativním vyjádření v podílu na HNP se deficit pohyboval v letech 1939–1941 mezi 2–4 % HNP. Veřejný dluh se zvýšil ze 40,4 mld. dolarů (45 % HNP) v roce 1939 na téměř 137 mld. v roce 1943 (71 % HNP), ke konci války dosahoval až ke 250 mld. dolarů (122 % HNP).⁶⁰

Obdobným tempem se vyvíjel také veřejný dluh v přepočtu na hlavu. Z tohoto pohledu v roce 1939 jeden Američan průměrně dlužil 309 dolarů, v roce 1942 to bylo 537 dolarů (viz graf č. 7).⁶¹ Na konci války se jednalo o 1849 dolarů, tedy prakticky průměrný roční výdělek amerického občana. V souvislosti s rostoucím zadlužením počínajícím již v předcházející dekádě adekvátně rostla i dluhová služba, resp. roční úrok. Ten se ve srovnání let 1939 a 1945 zpětinásobil na 5 mld. dolarů ročně. V průběhu první poloviny 40. let se ale podařilo průměrnou roční úrokovou sazbu snížit a zadlužení tak v podstatě relativně zlevnit, a to z původních 2,6 % na necelá 2 % úrokovou sazbu.⁶²

Graf č. 7: Veřejný dluh federální vlády 1939–1945 (mld. USD, b. c. – levá osa) a veřejný dluh na hlavu (mld. USD, b. c. – pravá osa)

Pozn.: Rozpočtový rok začínal 1. červencem daného roku a končil 30. červnem roku následujícího. Data byla vypočítána na základě konsolidovaných účetních výkazů.

Pramen: U.S. BUREAU OF THE CENSUS: Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part II, s. 1117, vlastní úprava.

Za pomoci efektivního marketingu v rámci tzv. *war loan drives* a patriotismu mnoha Američanů bylo na americký trh každým rokem umísťováno velké množství válečných

⁶⁰ U. S. BUREAU OF THE CENSUS: Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part II, s. 1117.

⁶¹ U. S. BUREAU OF THE CENSUS: Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part II, s. 1117.

⁶² U. S. BUREAU OF THE CENSUS: Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part II, s. 1117.

dluhopisů.⁶³ Zhruba čtvrtina (27 %) vládních výdajů byla kryta půjčkami od veřejnosti, tedy emisí bondů.⁶⁴ Pro národ tradičně naladěný proti federálním daním bylo dluhové financování politicky přijatelnější. Americká veřejnost vlastnila minoritní podíl vládních dluhopisů, cca jednu čtvrtinu. Zbytek absorbovaly soukromé společnosti – banky, pojišťovny – a další finanční instituce.⁶⁵ Jestliže v roce 1941 soukromé banky držely cca 1 mld. dolarů ve vládních dluhopisech, v roce 1945 to bylo zhruba 24 mld. dolarů.⁶⁶

Z hlediska struktury držby celkového federálního hrubého dluhu se v průběhu války změnilo pramálo. Došlo k mírnému poklesu držby federálního dluhu v rámci federální vlády z 14 % na 10 % mezi lety 1939 a 1945, v absolutních číslech se jednalo o 6,7 mld. a necelých 25 mld. dolarů. Zbytek, tedy 86 % (41,4 mld. dolarů) a 90 % (235,2 mld. dolarů), byl držen soukromými subjekty. Mezi tyto soukromé subjekty patřil i Federální rezervní systém, systém centrálních bank Spojených států amerických, s 5,3% podílem na celkovém dluhu na počátku a 8,4% podílem na konci sledovaného období. Opět v absolutních číslech se jednalo o 2,5 mld., resp. 21,8 mld. dolarů.⁶⁷ Soukromé banky se pak podílely na držbě federálního dluhu zhruba jednou třetinou.⁶⁸

V průběhu války se využívaly instrumenty všech splatností, emitovaly se krátkodobé, střednědobé i dlouhodobé dluhopisy různé nominální hodnoty. Na základě grafu č. 8 lze tvrdit, že z hlediska struktury posílily nejvíce dlouhodobé spořicí dluhopisy (*U.S. savings bonds*) a krátkodobé dluhopisy (*treasury bonds*). Jiné a střednědobé dluhopisy spíše ztrácely své postavení. Dlouhodobé válečné bondy byly nízko úročené, po uplynutí 10 let splatnosti vynesly pouhých 2,9 % na úroku, přesto je nakoupilo více 85 mil. Američanů v celkové hodnotě přes 185 mld. dolarů.⁶⁹ Zajímavostí je, že většinou jim byly nákupy zvolených vládních obligací přímo strhávány z výplaty.

⁶³ Je vhodné poznamenat, že „běžní“ Američané měli s federální vládou ve Washingtonu, D.C. minimální kontakt, intenzivnější vazby byly potřeba pouze v době války a případné vojenské služby či voleb. Totéž platilo i v ekonomické oblasti. Až do roku 1913 nebyly federální vládě placeny žádné přímé individuální daně, po tomto roce, kdy se zavedly daně z příjmu, se tato povinnost týkala cca desetiny americké populace. KYVIG, D. E.: *Daily Life in the United States, 1920–1939: Decades of Promise and Pain*. Westport, London, Greenwood Press, 2002, s. 195.

Celkem sedm war loan drives se uskutečnilo mezi listopadem 1942 a prosincem 1945, tedy zhruba každých pět měsíců. Poslední půjčkou spojenou s druhou světovou válkou byla Victory Loan.

⁶⁴ ROCKOFF: *The United States: From Ploughshares to Swords*, s. 108.

⁶⁵ GORDON: *The Empire of Wealth: The Epic of History of American Economic Power*, s. 358.

Alternativní údaje z roku 1946 naznačují, že 23 % národního dluhu drželi Američané jako soukromé osoby, banky 40 %, nebankovní subjekty 37 %. Tyto hodnoty se nijak neodchylovaly od předválečných. Struktura držby tak zůstávala v těchto hrubých obrysech téměř stejná. HUGHES – CAIN: *American Economic History*, s. 529.

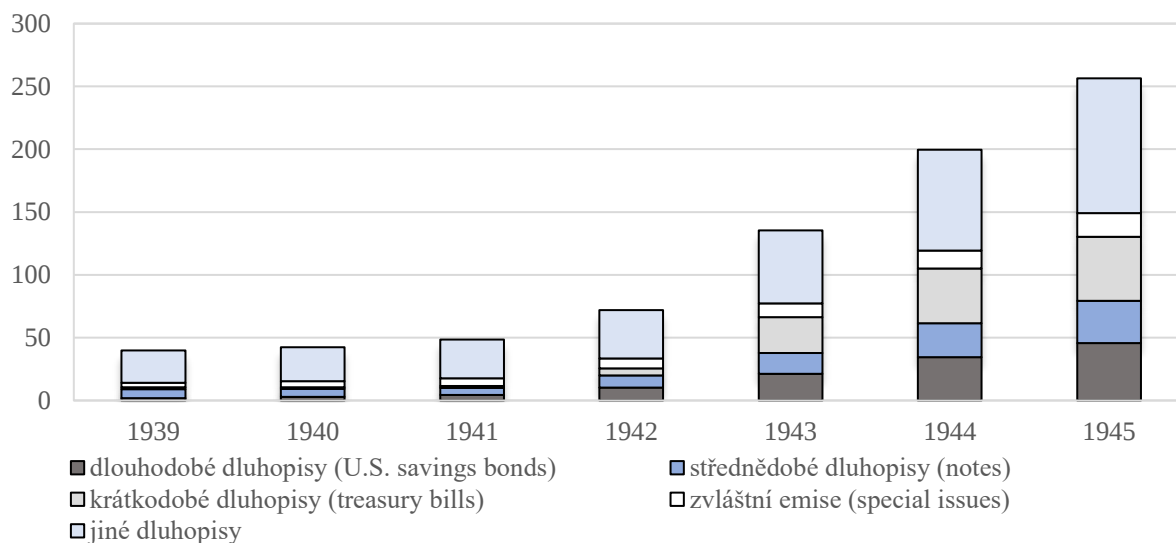
⁶⁶ GORDON: *The Empire of Wealth: The Epic of History of American Economic Power*, s. 358.

⁶⁷ U.S. BUREAU OF THE CENSUS: *Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part II*, s. 1116 a vlastní výpočty z téhož zdroje.

⁶⁸ Vlastní výpočty na základě údajů z HUGHES – CAIN: *American Economic History*, s. 532 a U.S. BUREAU OF THE CENSUS: *Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part II*, s. 1116.

⁶⁹ TASSAVA: *The American Economy during World War II*.

Graf č. 8: Rozložení dluhu federální vlády dle splatnosti emitovaných dluhopisů 1939–1945 (mld. USD, b. c.)

Pozn.: Rozpočtový rok začínal 1. červencem daného roku a končil 30. červnem roku následujícího. Data byla vypočítána na základě konsolidovaných účetních výkazů.

Pramen: U. S. BUREAU OF THE CENSUS, Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part II, s. 1117, vlastní úprava.

4 Závěr

Druhá světová válka si v případě Spojených států amerických vyžádala obrovské množství zásahů vlády do hospodářství. Je pravdou, že míra vládních zásahů byla v souvislosti s aktivním řešením velké deprese velmi vysoká již od přijetí New Dealu v roce 1933. Válečná ekonomika v prostředí Spojených států amerických v době druhé světové války tak potvrdila mnohé hospodářsko-politické trendy nastolené před rokem 1939, resp. 1941. Samozřejmě, že role státu byla intenzivnější již z podstaty systému válečného hospodářství, jelikož v něm dochází mimo jiné k dodatečným regulacím v peněžní i reálné ekonomice či většímu důrazu na zbrojení nebo zadlužování. Z hlediska předcházejícího vývoje vstup do druhé světové války představoval pro Spojené státy americké pouze částečný zlom v hospodářské politice.

Nicméně až v době války se de facto ve všech hospodářských sektorech, odvětvích a dílčích trzích federální vláda (ale potažmo i státní a lokální administrativa) etablovala svoji nezastupitelnou roli koordinátora ekonomických aktivit a regulátora především negativních jevů typu zvýšených tlaků na ceny a mzdy. V této souvislosti finance federální vlády směřovaly do zbrojní produkce a přidružených výrob, byly vytvořeny cenové a mzdové stropy, zaveden přidělový systém pro spotřebu domácností, regulován zahraniční obchod a investiční chování

firem. Prudký hospodářský růst v průměru okolo 9 % byl z více jak dvou třetin tažen vládními výdaji, které byly z velké části válečné. Z čistě statistického hlediska tedy není sporu o pozitivním přínosu federálních spotřebních výdajů pro hospodářský rozvoj země. Efekt vytěsňování se však negativně projevil v omezených příspěvcích spotřeby domácností a investic firem k růstu ekonomiky. Velká role státu v ekonomice měla i své další stinné stránky v podobě neefektivity řízení, plýtvání zdroji či byrokratizace.

Podstatným nástrojem řízení ekonomického vývoje byly výdaje a příjmy federální vlády, jejichž parametrické nastavení formovala expanzivní fiskální politika. Federální vláda získala prostřednictvím federálního rozpočtu, který v době války naprosto očekávaně nabobtnal do nevídané velikosti, bezprecedentní moc nad hospodářským směřováním země. V rozpočtu se projevovaly očekávatelné trendy. Docházelo ke zvyšování daňového zatížení všech ekonomických subjektů, v největší míře domácností, ve snaze částečně pokrýt eskalující válečné výdaje. Mimo standardního progresivního zvyšování daňového břemene pro širší okruh domácností a firem byly zavedeny i některé novinky, například častější a pravidelné platby daní. Během války byl kladen mnohem větší důraz na přímé zdanění příjmů, což se ukazovalo ve struktuře příjmů federálního rozpočtu. Podíl přímých daní na celkových federálních příjmech dosahoval až téměř 75 % v roce 1944, přičemž individuální daně z příjmu byly významnější než korporátní daně z příjmu. Naproti tomu se význam nepřímých daní, závislých na spotřebě domácností, postupně marginalizoval.

Na výdajové straně federálního rozpočtu jasně dominovaly obranné výdaje, když odpovídaly až 80 % federálních výdajů v roce 1944 (v roce 1945 dokonce 82 %). Docházelo nejen k výraznému navyšování válečných výdajů, ale i k vnitro-rozpočtovým operacím ve prospěch těchto výdajů. Na druhou stranu méně zásadní neválečné výdaje nestrádaly. V neválečné části federálního rozpočtu se nejvíce prosadily kapitoly obchod a doprava a mezinárodní záležitosti a finance. Mezi lety 1939–1945 se veřejné zadlužení se zásadním vkladem federální vlády zvýšilo trojnásobně v podílu na HNP z 45 % HNP na 122 % HNP. Bezprecedentně eskalující federální výdaje byly v průměru financovány z více jak poloviny vyšším daňovým výběrem, z menší poloviny pak dluhem, jehož součástí byla i monetizace centrální bankou. Federální vláda využívala všechny vhodné finanční instrumenty k pokrytí každoročních deficitů svého rozpočtu. Nejvíce se prodávaly vládní obligace s krátkodobou a dlouhodobou splatností, které byly oblíbené u amerických domácností.

Hospodářská politika 30. let a následně druhé světové války přinesla velké a do jisté míry nezvratitelné změny. Do budoucna se ukázalo, že v praktické hospodářské politice byly opuštěny ideje klasické politické ekonomie v podobě vyrovnaného rozpočtu jako hlavního cíle fiskální politiky či spoléhání se na přirozený vývoj v rámci hospodářského cyklu a neviditelnou ruku trhu. Ekonomická debata se už neodvíjela v duchu, zda státní zásahy ano či ne, ale s jakou razancí je provádět a jaké povahy by měly být.

Na několik následujících desetiletí bylo rozhodnuto o podobě hospodářské politiky americké federální vlády, jakkoli tato politika odpovídala obecnému trendu ve světě. Americké administrativy se po zkušenostech s Velkou depresí, New Dealem a další světovou válkou vydaly keynesiánskou cestou s mírně sociálním příděchem. Vláda akceptovala větší odpovědnost v ekonomické a limitovaně sociální oblasti schválením zejména Zákona o zaměstnanosti (*Employment Act of 1946*), avšak ve srovnání se západoevropskými zeměmi (Velká Británie a Francie) to bylo s mnohem menším zápletem. Zatímco v poválečné západní Evropě docházelo k etatizaci strategických podniků a odvětví a intenzivnímu rozvoji sociálního státu, ve Spojených státech amerických se podobné procesy nerealizovaly.

Seznam použitých zdrojů

- BLAKEY, R. G. – BLAKEY, G. C.: The Federal Revenue Act of 1942. *The American Political Science Review*, 1942, Vol. 36, No. 6 (December 1942), pp. 1069–1082.
- BLAKEY, R. G. – BLAKEY, G. C.: Federal Revenue Legislation, 1943–1944. *The American Political Science Review*, 1944, Vol. 38, No. 2 (April 1944), pp. 325–330.
- BLAKEY, R. G. – BLAKEY, G. C.: The Revenue Act of 1941. *The American Economic Review*, 1941, Vol. 31, No. 4 (December 1941), pp. 809–822.
- BLAKEY, R. G. – BLAKEY, G. C.: The Two Federal Revenue Acts of 1940. *The American Economic Review*, 1940, Vol. 30, No. 4 (December 1940), pp. 724–735.
- GOLDIN, C. D.: The Role of World War II in the Rise of Women's Employment. *The American Economic Review*, 1991, Vol. 81, No. 4 (September 1991), pp. 741–756.
- GORDON, J. S.: *The Empire of Wealth: The Epic of History of American Economic Power*. New York, HarperCollins Publishers, 2004.
- HIGGS, R.: From Central Planning to the Market: The American Transition, 1945–1947. *Journal of Economic History*, 1999, Vol. 59, No. 3 (September 1999), pp. 600–623.
- HIGGS, R.: Wartime Prosperity? A Reassessment of the U.S. Economy in the 1940s. *Journal of Economic History*, 1992, Vol. 52, No. 1 (March 1992), pp. 41–60, s. 44–49.
- HUGHES, J. – CAIN, L. P.: *American Economic History*. Boston, Pearson Education, 2007.
- JEFFRIES, J. W.: The “New” New Deal: FDR and American Liberalism, 1937–1945. *Political Science Quarterly*, 1990, Vol. 105, No. 3 (Autumn 1990), pp. 397–418.
- JANSSON, B. S.: *The Sixteen-Trillion-Dollar Mistake: How the U.S. Bungled Its National Priorities from the New Deal to the Present*. New York, Columbia University Press, 2001.
- JOHNSON, Z.: Hospodářská politika Spojených států amerických a Německa 1933–1939. Praha, Oeconomica, 2017.
- JOHNSON, Z.: Proměny fiskální politiky Spojených států amerických v době New Dealu. In: FABIANKOVÁ K. aj.: *Role státu v krizových obdobích v první polovině 20. století*, s. 45–64. Praha, Agentura Pankrác, 2015.
- KENT, A. H.: The Revenue Act of 1940. *California Law Review*, 1941, Vol. 29, No. 2, (January 1940), pp. 160–184.
- KYVIG, D. E.: *Daily Life in the United States, 1920–1939: Decades of Promise and Pain*. Westport, London, Greenwood Press, 2002.
- LINK, A. S.: *American Epoch: A History of the United States since the 1890s. Volume III 1938–1966*. New York, Alfred A. Knopf, 1967.
- NASH, G. D.: *The Great Depression and World War II: Organizing America, 1933–1945*. New York, St. Martin's Press, 1979, s. 129–134.
- PUTH, R. C.: *American Economic History*. Orlando, The Dryden Press, 1993.
- ROCKOFF, H.: The United States: From Ploughshares to Swords. In: HARRISON, M. (ed.): *The Economics of World War II: Six Great Powers in International Comparison*, s. 107–115, Cambridge, Cambridge University Press, 1998.
- ROCKOFF, H.: Until It's Over, Over There: The U.S. Economy in World War I. NBER Working Paper Series, Working Paper No. 10580 (June 2004).
- ROOSEVELT, F. D.: Fireside Chat, December 29, 1940 [online]. The American Presidency Project. [cit. 19/05/2022]. Dostupné z: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=15917>.

- SHOUP, C. S.: The Revenue Act of 1945. *Political Science Quarterly*, 1945, Vol. 60, No. 4 (December 1945), pp. 481–491.
- SMILEY, G.: *The American Economy in the Twentieth Century*. Cincinnati, South Western Publishing, 1994.
- TASSAVA, C. J.: The American Economy during World War II [online]. Economic History Association. [cit. 25/05/2022]. Dostupné z: <https://eh.net/encyclopedia/the-american-economy-during-world-war-ii/>.
- U. S. BUREAU OF THE CENSUS: *Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part I*. Washington, D. C., U.S. Government Printing Office, 1975.
- U. S. BUREAU OF THE CENSUS: *Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part II*. Washington, D. C., U.S. Government Printing Office, 1975.
- U.S. CONGRESS: An Act to Further the National Defense and Security by Checking Speculative and Excessive Price Rises, Price Dislocations, and Inflationary Tendencies, and for other Purposes. (Emergency Price Regulation Act of 1942) [online]. Pub. L. 77–421, 77th Congress, 56 Stat. 23. [cit. 05/05/2022]. Dostupné z: <http://legisworks.org/congress/77/publaw-421.pdf>.
- U.S. CONGRESS: An Act to Provide for the Expenses of National Preparedness by Raising Revenue and Issuing Bonds, to Provide a Method for Paying for Such Bonds, and for Other Purposes (Revenue Act of 1940) [online]. Pub. L. 76-657, 76th Congress, 54 Stat. 516. [cit. 20/05/2022]. Dostupné z: <http://legisworks.org/sal/54/stats/STATUTE-54-Pg516.pdf>.
- U.S. CONGRESS: An Act to Provide Revenue, and for Other Purposes (Second Revenue Act of 1940) [online]. Pub. L. 76-801, 76th Congress, 54 Stat. 974. [cit. 23/05/2022]. Dostupné z: <http://legisworks.org/sal/54/stats/STATUTE-54-Pg974.pdf>.
- U.S. CONGRESS: An Act to Provide Revenue, and for Other Purposes (Revenue Act of 1941) [online]. Pub. L. 77-250, 77th Congress, 55 Stat. 728. [cit. 20/05/2022]. Dostupné z: <http://legisworks.org/sal/55/stats/STATUTE-55-Pg687.pdf>.
- U.S. CONGRESS: An Act to Provide Revenue, and for Other Purposes (Revenue Act of 1941) [online]. Pub. L. 77-753, 77th Congress, 56 Stat. 797. [cit. 21/05/2022]. Dostupné z: <http://legisworks.org/sal/56/stats/STATUTE-56-Pg798.pdf>.
- U.S. CONGRESS: An Act to Relating to Credits against Victory Tax [online]. Pub. L. 78-178, 78th Congress, 57 Stat. 584. [cit. 25/05/2022]. Dostupné z: <http://legisworks.org/sal/57/stats/STATUTE-57-Pg584.pdf>.
- U.S. CONGRESS: An Act to Reduce Taxation and for Other Purposes (Revenue Act of 1945) [online]. Pub. L. 79-214, 79th Congress, 59 Stat. 556. [cit. 20/05/2022]. Dostupné z: <http://legisworks.org/sal/56/stats/STATUTE-56-Pg798.pdf>.
- VATTER, H. G.: *The U.S. Economy in World War II*. New York, Columbia University Press, 1985.
- VERNON, J. R.: World War II Fiscal Policies and the End of the Great Depression. *The Journal of Economic History*, 1994, Vol. 54, No. 4 (December 1994), pp. 850–868.
- WILLIAMS, F. M.: The Standard of Living in Wartime. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1943, Vol. 229, The American Family in World War II (September 1943), pp. 117–127.
- WITKOWSKI, T. H.: The American Consumer Home Front During World War II. *Advances in Consumer Research*, 1998, Vol. 25, Issue 1, pp. 568–573.
- WYNN, N. A.: The 'Good War': The Second World War and Postwar American Society. *Journal of Contemporary History*, 1996, Vol. 31, No. 3 (July 1996), pp. 463–482.